

«La Seu ens ho diu tot a tots».

La restauració de Campins-Gaudí, materialització d'una idea de l'Església

Teodor Suau Puig
Canonge de la Catedral de Mallorca

«El meu treball a la Catedral no es tracta d'una reforma, sinó d'una restauració. I no en el sentit restringit de fer elements d'un determinat estil o època sacrificant el d'altres èpoques, sinó en el de retornar les coses al seu lloc i a la seva vertadera funció. És, doncs, una restauració arquitectonicolitúrgica que constitueix una obra de gegant dins la Catedral del rei Jaume.» Antoni Gaudí.¹

I. Antecedents sociohistòrics i culturals

1. La significació per al món catòlic de la pèrdua dels Estats Pontificis

L'any 1870, quan els Estats Pontificis són annexionats a la jove nació italiana, Pere Joan Campins té 12 anys. Ja és un «homenet», segons la nostra dita. Si bé no es pot adonar del significat d'un fet que assenyalarà un abans i un després en la història europea, sí que, almenys, pot copsar el que li tramet el seu món, el món catòlic, que ho llegeix com una ofensa inaudita a la dignitat del pastor suprem, el Papa, un atac frontal a la religió, un insult forassenyat, una victòria de les forces que pretenen anihilar l'Església Catòlica i, amb aquesta, l'orde, la tradició, tot el que hi ha de bo en la societat actual. Vet aquí el que el nin Pere Joan sentia de les trones, en la doctrina, a l'escola i al carrer.

«El món catòlic» constitueix una categoria que expressa una interpretació de la realitat, una determinada manera de veure i de viure, de situar-se en el si de la societat. Una societat, no ho oblidem, convulsa i sacsejada per transfor-

¹ Bergós Massó, J. (1954). *Gaudí: l'home i l'obra*. Barcelona: Ariel.

macions radicals, en crisi, temps d'incerteses i de debats, temps de gestació de novetats i transformacions genials. Expressa una manera de jutjar els canvis, les seves causes i les seves conseqüències. Diferenciada de la d'altres grups que a l'interior de la mateixa societat han assumit altres interpretacions i allà on el món catòlic veu la màxima concentració del mal, hi constaten el triomf del futur, hi besllumen la nova albada que presagia la fi de tot el que representen el Papa i la seva gent. Mentre Pius IX condemna i excomunica, la maçoneria italiana estableix la seva festa anyal el 20 de setembre, dia de l'entrada de les tropes per la porta Pia de Roma.

A Mallorca, la caiguda dels Estats Pontificis resta desdibuixada a causa de les dues pestes que han patit i que encara pateixen l'illa i la ciutat. El còlera, que va començar a l'abril de 1865, sembrà el pànic arreu i s'emportà 2.350 persones. De l'agost de 1870 fins al novembre del mateix any s'estengué una epidèmia de tifus, iniciada als ravals de la ciutat, que ocasionà 231 defuncions.² Això no lleva, però, que els fets esdevinguts a Itàlia influïssin enormement en el catolicisme mallorquí. Vegem com s'hi refereix al bisbe d'aleshores, monsenyor Miquel Salvà:

«Exposición que nuestro Excmo. Prelado ha dirigido a Su Santidad Pío IX con motivo de la ocupación de Roma por el gobierno subalpino.

»Smo. Padre: cinco años hace que sufrió esta isla el cólera morbo que causó la muerte a millares de personas. Y ahora mediando tan corto espacio de tiempo ha caído sobre esta desdichada capital la fiebre amarilla que felizmente y por la misericordia divina va concluyendo. Con esto podrá considerar V. Santidad cual haya sido la amargura de mi corazón cuando no borrada todavía la memoria de la primera epidemia ha caído sobre mis desdichados diocesanos todo el terror y espanto que solo conocen los que lo han presenciado. Al mismo tiempo y muy de improviso se ha aumentado nuestra pena sabido que el gobierno subalpino se ha apoderado a mano armada del territorio entero que siempre perteneció a la Silla Apostólica y que hasta ahora nadie había osado ni aun intentado semejante agresión. ¿Con qué palabras expresaremos la situación angustiosa de V. Santidad que se ve como solitario en medio de todos los Obispos y como huésped en casa ajena? Si el robador hubiera sido algún jefe de tribus paganas sin conciencia ni ley, hubiera sido menos doloroso; pero venir de parte de Italia, de la culta Italia, digo, antigua maestra de las artes y de las letras, y amamantada a los pechos de Roma inmortal ¿qué lágrimas bastarán para mostrar el dolor y la pena que sufrimos todos los fieles enseñados al culto de Nuestro Divino fundador? Porque ¿cómo ha podido cometerse tan gran maldad contra la tradición de tantos siglos, la ley de los tratados y el voto unánime de doscientos millones de católicos que tienen

² Xamena Fiol, P. (1978). *Història de Mallorca*. Palma de Mallorca.

una misma fe y profesan una misma obediencia al Soberano Pontífice, rector y maestro de la Iglesia universal? ¿No se ha mirado que con tan nefando sacrilegio se rompía el vínculo de unión entre el Papa y los Obispos, la comunicación necesaria y continúa, en secreto que no se podrá fiar en adelante que casi siempre acompaña los asuntos eclesiásticos de dispensas, de consejos y de infinitos casos de conciencia necesarios y urgentes? Seguramente que ni podrá haber orden ni confianza si de las manos del Pontífice han de pasar los asuntos por territorio de enemigos. No es extraño pues que tan inesperada, repentina e inaudita usurpación haya levantado el grito de toda la cristiandad, grito de dolor y de quebranto, que no cesará hasta ver otra vez en su asiento la Cátedra del Bienaventurado Príncipe de los Apóstoles. Con razón y sobre de justicia han protestado, y yo con ellos, todos los Prelados de la Iglesia, todos los fieles que profesan la religión de Jesucristo, todos los que juntos forman en todo el globo la sociedad cristiana y en fin todos los que en cualquier parte de la tierra sienten moverse a indignación contra tiranía tan descarada. ¡Santo Dios! ¿Será menester ahora licencia del que aun se precia de verdadero hijo de la Iglesia siendo su más terrible perseguidor para visitar la ciudad santa, admirar sus monumentos, adorar las reliquias de los mártires, y orar ante los sepulcros de San Pedro y San Pablo? Puede que sí, porque el Papa ya no es independiente desde el momento que depende de otro soberano que se ha hecho dueño de sus bienes y hasta de su casa y morada. ¿Y quién duda que en medio de tanto terremoto temblarán hasta los sepulcros donde descansan los cuerpos santos, que veneramos en los altares, antecesores de V. Santidad?

»Alejemos, Santísimo Padre, cuanto sea posible el ánimo contristado de la vista de tantos males y roguemos a Dios, como lo hacemos y lo haremos sin intermisión yo y mis diocesanos, para que Su Divina Majestad con mano poderosa devuelva la paz a su Iglesia, y que pronto podamos decir, como lo espero con el gozo del alma: “Laqueus contritus est et nos liberati sumus.”

»Palma de Mallorca 8 de Diciembre de 1870, festividad de la Inmaculada Concepción de María Santísima, patrona de España y de esta Diócesis.

»A los sagrados pies de V. Santidad: Miguel, Obispo de Mallorca.»³

Ens convé notar:

- La qualificació del fet:⁴ una usurpació, fora de tota justificació, que ofèn la intel·ligència, conculca el dret i mostra el grau d'error i de maldat dels seus autors.

³ *Boletín Oficial del Obispado de Mallorca* (BOOM), any 10, núm. 221; Palma de Mallorca, 1870; pàg. 319-322.

⁴ «Inesperada, repentina e inaudita usurpación» (gairebé les mateixes paraules amb què ho defineix reiteradament Pius IX en les seves intervencions públiques). «Apoderado a mano armada», «agresión» «atrocidad», «gran maldad», «injusticia», «nefando sacrilegio»... Els qui ho han portat a terme són definits com a «robador sin conciencia ni ley», pitjor que si fossin «algún jefe de tribus paganas» i que han esdevingut «el más terrible perseguidor».

- Els arguments adduïts per fonamentar aquesta qualificació: històrics⁵ – sempre han existit els Estats Pontificis, legítimament adquirits pels papes; mai ningú no s’havia atrevit a annexionar-se’ls en el curs dels segles, malgrat les tensions i dificultats que ha travessat la institució del papat–; legals/jurídics –va contra el dret i la justícia universalment admesos i que són l’únic sosteniment de les societats com a tals–, i curiosament, també funcionals –el fet que el Papa es trobi sotmès a un altre sobirà impedeix l’exercici de la seva missió de govern universal.
- La lectura des del punt de vista catòlic: és tan grossa l’ofensa i tan impossible de justificar que la consciència catòlica només hi pot veure una victòria conjuntural del mal sobre l’Església, posseïdora de la promesa de Jesucrist de durar fins a la fi del món («non prevalet!»). A la injustícia actual haurà de seguir necessàriament una restauració de la situació passada que torni a posar les coses al seu lloc.
- L’ús de la categoria «societat cristiana»,⁶ que el bisbe de Mallorca fa per definir l’Església Catòlica: un concepte jurídic, que es troba a la base de les reivindicacions que Pius IX i que els papes posteriors efectuaran davant dels representants dels estats europeus i americans. L’Església Catòlica s’autodefineix com una societat en la societat, una societat perfecta, que gaudeix dels mateixos drets socials, legals, polítics i culturals que qualsevol estat nació. Amb la particularitat interessant que no s’identifica amb un territori sinó amb una comunió a l’interior de la geografia, fins a atènyer el món sencer. Així ha de ser reconeguda i tractada pels governs, institucions i persones que vulguin respectar mínimament el dret universal. Un concepte molt important per a l’esdevenidor immediat i que, juntament amb la definició del primat de jurisdicció del Papa sobre tots els membres de l’Església Catòlica, determinarà les relacions tant a l’interior com a l’exterior de l’Església en la història que arrenca d’aquí.

Ben segur que no mancà la veu d’algun predicador que de les trones mallorquines estant lligàs els mals que afligien els illencs amb el pecat omnipresent del qual era senyal tan palès la humiliació del Papa. A nosaltres ens interessa aquí aquest tema a causa de la influència que degué tenir per a la comprensió de la missió episcopal i per al projecte pastoral de Pere Joan Campins, que vint-i-vuit anys més tard fou elegit bisbe de Mallorca. Les coses passen aviat, però la seva influència sol ser de llarga durada. Quan jo era al·lot, a l’escola

⁵ «La tradición de tantos siglos.»

⁶ Formada «por más de doscientos millones de católicos», segons diu el bisbe Salvà.

encara cantàvem una cançó la lletra de la qual deia: «y el Papa-Rey es nuestro amado padre; antes morir que separarnos de Él!»

De fet, la supressió dels Estats Pontificis no fou un esdeveniment casual; suposà el final d'un procés llarg, iniciat en el Renaixement, i amb causes prou conegudes. Representa un moment important en el procés de secularització de tots els àmbits que havien estat controlats per la jerarquia eclesiàstica i que, amb les noves situacions que s'anaven creant, exigien la seva raó. Amb la invenció de la impremta, l'accés a la cultura assoleix cotes inimaginables fins aleshores: es democratitza el saber, que surt dels convents i de les universitats i arriba a amplis sectors del poble, si bé, no a tots. La unitat política medieval, amb les desastroses guerres de religió, es fragmenta i compareixen les nacionalitats, naturalment enfrontades i totes sostingudes per la religió cristiana. Les descobertes geogràfiques tan suggeridores i que impressionen tant les ments dels contemporanis els ofereixen noves possibilitats de vida, de fortuna, i els posen en contacte directe amb altres maneres de ser, en contraposició amb les existents a Europa, que camina per una via fascinant de transformacions. A poc a poc, i per no cansar els nostres lectors, es van ensenyorint de l'escenari històric les tres *r* davant de les quals s'haurà de definir i decidir la població d'aquell temps: revolució,⁷ reforma⁸ i raó.⁹ Cap no estava ben vista i encara menys foren ben rebudes per la jerarquia eclesiàstica, tot i que, paradoxalment, representaven valors prou evangèlics.

Precisament a causa de la revolució americana i francesa compareix en l'escena política un nou subjecte: la burgesia o el tercer estat, que cercarà un lloc i un paper en el control de les relacions socials i en la gestió del poder. La seva ideologia, el liberalisme, entrarà ben prest en conflicte amb la manera tradicional d'interpretar la realitat que té la classe hegemònica fins aleshores, de la qual formava part la jerarquia eclesiàstica. En la història cultural del segle XIX ocupa un ampli espai l'aspra confrontació entre aquesta nova cultura burgesa i els representants de l'Església, secundada pels antics detentors del poder, el primer estat, configurat per la noblesa.

Al seu costat, i a causa de la introducció de les noves descobertes de la ciència, en forma de tecnologia aplicada a la producció, i de la nova consciència propiciada per les ofertes també noves d'explicació de la realitat per part dels millors pensadors, sorgeix un tercer subjecte, el proletariat. La seva lectura de la realitat s'articularà a l'entorn de les ideologies socialistes, més tard

⁷ L'americana de 1787, i la francesa, de 1789.

⁸ Protestant.

⁹ Amb el moviment cultural anomenat de les llums o Il·lustració.

comunistes, que per obra de Marx, Engels i altres tindran molta importància en la configuració del món dels segles XIX i XX. Recordem que el *Manifest comunista*, de Karl Marx, es publica a Londres el 21 de febrer de 1848 i que la Primera Internacional (AIT) tindrà lloc el 1864.

L'Església Catòlica, en el context social immediat a la pèrdua dels Estats Pontificis, passa per un moment de magror espiritual notable. El desconcert i la perplexitat davant d'esdeveniments que per la seva sola lògica posen en qüestió els nuclis de la fe cristiana en són una de les raons. Tot seguit descriurem molt esquemàticament els trets que configuren la proposta i l'experiència de la fe catòlica en aquesta saó:

- Pobresa doctrinal: el missatge és preponderantment moralitzador, pensat i formulat ignorant la realitat. Ofereix una visió negativa de la vida, centrada en el pecat, l'infern, la malícia del món i de la societat. En l'àmbit ideològic l'escolàstica continua sent el mètode i el pensament de les diferents racionalitats teològiques en vigor, sobretot dels dirigents, amb la seva manca de creativitat gairebé absoluta i a anys llum de la problemàtica que toca la vida de la gent.
- Individualisme: cal salvar l'ànima pròpia mitjançant una relació estrictament subjectiva amb Déu i a través de la negació ascètica de la mateixa humanitat i la submissió a la voluntat de Déu, vehiculada exclusivament per l'autoritat de l'Església i els seus jerarques; la dimensió comunitària i solidària de la fe passen gairebé desapercbudes.
- Devocionalisme: la literatura religiosa de l'època o és apologètica o proposa una multiplicitat de «pràctiques de pietat»: novenes, exposicions del Santíssim, quaranta hores, la pregària del rosari, la devoció als sants i les santes, la meditació de la vida de Jesús i de la seva Mare, processons...
- Romanticisme: arran de la pobresa doctrinal i del caràcter cultural del temps, l'estil mel·lifu de la literatura i de les arts es pot comprovar arreu. La vivència de la fe es concentra en la dimensió afectiva, sentimental i fada, sense gaires punts de contacte ni amb els valors genuïnament evangèlics ni amb l'existència quotidiana dels catòlics.
- El misteri que se celebra en la litúrgia –i això serà important pel tema que ens ocupa– és gairebé inexistent en la consciència cristiana, que es limita a complir el precepte d'assistència a la missa dominical i a un culte del qual desconeix la llengua (el llatí) i el sentit de les rúbriques i en el que no només no participa –és obra exclusiva dels clergues i monjos–, sinó que ni tan sols veu –se celebra lluny dels llocs on se situen els assistents i, en moltes catedrals, com nosaltres haurem de veure, sense possibilitat de contacte visual. Ens basta recollir aquí el cas de les monges de clausura

que, des del cor estant, es passen tota la vida sense veure mai ni una sola de les cerimònies que es desenvolupen a l'església conventual, al pla de terra, al presbiteri, separades per la gelosia i la distància del cor, i el dels seminaristes del temps, que en iniciar-se la celebració de l'eucaristia en llatí i en veu baixa, començaven a resar el rosari dirigits per un estudiant des de la trona, sense combregar més que molt comptades vegades.¹⁰

En contraposició, també és una fe activa i pràctica: no falten activitats benèfiques tendents a millorar la vida dels més desamparats. L'acció en la societat se centrarà, però, en la caritat, entesa com a ajuda a les necessitats concretes dels indigents i dels malalts, sense anar mai més enllà del gest concret ni cercant les causes dels mals, per eradicar-los. Als rics se'ls predica la caritat; als pobres la resignació i l'agraïment a la generositat dels benestants. De fet, la riquesa es considera com una benedicció de Déu i el premi d'una vida cristiana; la malaltia i la pobresa continuen tàcitament sent judicades com a càstig pels pecats i una prova de la providència que tot ho governa, que permet o provoca pel bé espiritual dels seus fills.

A l'interior d'aquest context i no com l'altra cara de la moneda, sinó com la manifestació de la dialèctica que des de sempre ha dinamitzat l'existència de l'Església Catòlica, creix una onada de revitalització. A una societat en transformació li correspon una Església en canvi, que cerca renovar-se i atansar-se a la realitat que bull. Els mateixos dinàmismes que generen la vida de la societat es donen a l'interior de l'Església i es despleguen en la vida concreta dels sants i de les santes, dels i de les màrtirs i de les noves mediacions evangèliques creades per aquests. Sovint llegim la història de l'Església sols a partir d'un dels eixos que la configuren: el pecat, o, si es vol dir d'una altra manera, insistint en les forces que l'empenyen a tancar-se en si mateixa, a cedir a les temptacions del poder. És un greu error.

Durant els anys que van de Pius IX a Pius X una quantitat enorme de noves congregacions religioses, masculines i femenines, de l'Església Catòlica floreixen arreu. La seva voluntat és incidir en els problemes greus que la industrialització obre a cada pas que fa. Basta considerar, a tall d'exemple, el cas de Mallorca, sorprenent, i que fa pensar prou.¹¹

¹⁰ Recordem que serà Pius X a l'inici del segle XX que fomentarà la comunió assídua dels assistents a missa.

¹¹ En el període que va de l'any 1740 al 1890, a Mallorca es creen les congregacions següents: Femenines: a Manacor, Terciàries Franciscanes fundades per Rosa Maria Parera el 1740 i unides a les Franciscanes Filles de la Misericòrdia el 1887; Germanes de la Caritat, a Felanitx, fundades per Mn. Antoni Roig el 1798; Terciàries Trinitàries, pel P. Miquel Ferrer, a Felanitx, el 1810; Porreres, Terciàries Franciscanes, fundades per Maria Mora i Joana Maria Mora el 1812 i unides a les Filles de la Misericòrdia el 1886; a Manacor la Casa de Caritat fundada el 1846, unida a les Germanes de la Caritat el 1887; a Pollença, Casa de Germanes de la Caritat de Felanitx,

La llista dels homes i dones d'aquesta època que han deixat una petjada més enllà del seu temps resulta corprenedora.¹² S'inicien el moviment bíblic, el moviment litúrgic i el retorn a la patristica. És el temps de la presa de consciència dels laics i laiques d'una nova possibilitat de ser membres de l'Església i donar-ne testimoni en la política, en la cultura i en el treball social, tot el que farà possible com el seu fruit més preuat el Concili Vaticà II. No són una excepció. Aquesta constatació és decisiva per al nostre tema: comprovarem que la fe de Pere Joan Campins en la conjuntura cultural i social que li pertoca sap trobar la manera eficaç d'insuflar un nou esperit a l'Església de Mallorca, del qual encara avui som hereus. Vet aquí el misteri de l'Església, santa i pecadora a la vegada. Aquests temps, doncs, són temps de condemna i de reeiximent, d'enduriment de les postures i de recerca honesta del diàleg, de retorn als quarters d'hivern i de voluntat de ser allà on la humanitat mostra més les seves nafres. En definitiva, temps de fidelitat malgrat tot.

De fet, si abans s'havia donat un profund distanciament entre l'Església i les noves idees socials i polítiques que s'anaven desenvolupant, però no contra el cristianisme –bona prova n'és la Reforma de Luter–, ara aquest és, com a configurador de la manera de veure i viure la vida, el que es posa en qüestió. Els grans pensadors del segle XIX, vertaderes figures senyera de la història intel·lectual de la humanitat,¹³ sobretot els anomenats «mestres de la sospita»,¹⁴ no se centren en la desautorització de l'Església i els seus representants, sinó que porten a terme una vertadera crítica de la pretensió cristiana com a tal, minant les bases de la religió i de la fe.

fundada el 1849; a Binissalem, Associació de Filles de la Caritat del Cor de Jesús, fundada el 1850, unida a les Germanes de la Caritat el 1890; a Sencelles, Casa de Caritat, fundada el 1851, unida a les Germanes de la Caritat de Felanitx el 1890; a Pina, Filles de la Misericòrdia, fundades per Mn. Gabriel Marià Ribas de Pina el 1856; Religioses de Nostra Senyora de les Escoles Pies (Escolàpies), fundació d'una comunitat a Sóller el 1857; Germanes Agustines de l'Empar, fundades per Mn. Sebastià Gili, a la Inclusa, a Palma, el 1859; Germanes de la Caritat de Santa Maria del Camí, fundades per R. Caldentey el 1860, unides a les Germanes de la Caritat de Felanitx el 1888; Germanes de la Puresa de Maria Santíssima, fundades per Alberta Giménez Adrover, al Reial Col·legi de la Puresa, a Palma, el 1874; Filles de Nostra Senyora de la Providència, el 1882; Filles de la Sagrada Família (Vermelletes), fundades el 1888; Germanes Missioneres dels Sagrats Cors de Jesús i de Maria, fundades el 1891; Germanes Zeladores del Culte Eucarístic, el 1902, i Congregació Diocesana de Serventes de la Sagrada Família, el 1907. Els darrers mesos de 1901 el bisbe Campins creà l'Institut Diocesà de Caritat, conjuntant vuit congregacions diocesanes femenines amb finalitat molt semblant. Masculines: restabliment de la Congregació de Sant Felip Neri (Palma, 1853); restabliment de la Congregació de la Missió (Palma, 1853); Germans Terciàries de Sant Agustí (Binissalem, 1857); Congregació de Sant Alfons Maria de Liguori (Felanitx, 1866); Germans de la Caritat de Sant Roc (Porreres, 1866); Missioners dels Sagrats Cors (1890); reinstal·lació dels Agustins (1890); creació del primer col·legi dels Germans de la Salle (1904). Vegeu: Suau, T. (2014). *Mn. Gabriel Marià Ribas de Pina, Testimoni de la misericòrdia*. Palma de Mallorca.

¹² Segons una llista consultada a Internet, només els canonitzats d'aquest segle són 166.

¹³ Ens basta recordar Hegel (1770-1831); Comte (1798-1857); Schopenhauer (1788-1860); Stuart Mill (1806-1873), i Dilthey (1833-1911), per citar-ne sols alguns.

¹⁴ Feuerbach, Nietzsche, Marx.

L'Església oficial veu en els nous subjectes emergents i en les ideologies que sustenten la seva acció social i cultural la voluntat de suprimir la influència eclesiàstica en la societat i la desaparició del poder que fins aleshores ha ostentat i exercit. Es veu negada, acorralada, humiliada, relegada als marges i desautoritzada com a mestra i directora de la societat. També ve d'enre-re aquesta sensació. Però la usurpació dels Estats Pontificis i la conseqüent reducció del Papa a «presoner» al Vaticà, ha estat la gota que ha fet vessar el tassó. Aleshores l'Església cerca una nova forma d'influència social. La jerarquia i el catolicisme militant reaccionen en una doble direcció: la condemna de tot el que no pot controlar l'autoritat eclesiàstica i el reforçament d'aquesta autoritat concentrada en la figura del Papa. És el projecte del Vaticà I (1868-1870). En el context sociopolític, suposa la resposta desesperada a l'hostilitat política i ideològica que l'Església percep de les forces emergents que ara estan en el poder i que controlen, de fet, la majoria dels estats europeus.

El centrament dels debats conciliaris en els dos únics temes que arribaran a tractar-se donen bona prova dels objectius de l'assemblea: la relació fe-raó, per tant, l'estatut de la revelació en relació amb la ciència, i la definició del primat del Papa i la infal·libilitat del pontífex en tot el que afecta fe i costums. Les circumstàncies no permeteren acabar ni arrodonir les propostes del Concili. Però les seves declaracions finals, no exemptes de tensions, tingueren conseqüències notables per a l'Església immediatament posterior. L'obediència esdevindrà la principal, per no dir l'única, virtut del bon cristià mentre augmenta l'ultramontanisme fonamentalista i la devoció gens crítica al Papa, el qual s'arriba a anomenar «el vicedeu de la humanitat» o la continuació visible de l'encarnació del Verb.¹⁵

2. La lectura i la reacció de Pius IX

Presoner i maltractat –així ho veu ell– s'esforçarà per formular una teoria del magisteri que fonamenti l'autoritat papal, per tal que serveixi de base sòlida a una recuperació del catolicisme en crisi. Per mitjà d'una determinada teologia i des de la prioritització del dret, insistirà en els aspectes més sociològics de l'Església, en les formes externes que la configuren i li donen estabilitat, en l'organització, sobretot en l'enfortiment de la dimensió monàrquica. La justificació de l'autoritat esdevé la mística més present entre els quadres dirigits de l'Església, obra especialment dels jesuïtes, que es convertirà, com pel seu

¹⁵ Illanes, J. L. i Saranyana, J. I. (2002). *Historia de la Teología*. Madrid: BAC; Bof, G. (1995). *Teologia cattolica. Duemila anni di storia, di idee, di personaggi*. Torino: San Paolo.

propi moviment natural, en doctrina oficial. Aquesta mística arriba al punt d'identificar l'única voluntat de Déu (únic camí possible per a la salvació, hereu de l'absolutització de la Llei de l'Antiga Aliança) amb la forma actual de l'autoritat institucional, tant pel a darrer cristià com per a l'Església sencera. Això condueix a la consagració definitiva i radical d'un dualisme perillós a l'interior de l'Església, entre jerarquia (*Ecclesia docens*) i fidels (*Ecclesia discens*). Els laics passen a ser purs receptors de les directrius de la jerarquia que els «pastura» i els condueix pel camí de la salvació.

El divorci entre l'Església i la societat, tant des del punt de vista sociopolític com cultural, arriba a un cert paroxisme amb les successives condemnes papals. De fet, ja el 1864 Pius IX havia escrit una encíclica, «Quanta cura», que juntament amb el «Síl·labus» condemnava el racionalisme, el gal·licanisme, el socialisme i el liberalisme seguint la pauta de Gregori XVI. La darrera proposició de les vuitanta que conté el «Síl·labus» diu, ni més ni pus:

«Sia anatema¹⁶ qualsevulla que afirmi que el Romà Pontífex pot i s'ha de reconciliar i transigir amb el progrés, amb el liberalisme i amb la civilització moderna.»

Sembla que no hi ha possibilitat de reconciliació entre aquests dos mons, el catòlic, entorn del Papa, i el no catòlic que, mal dirigit, viu en l'error i és la causa de tots els mals que afligeixen la societat i especialment l'Església.

Pius IX no té temps, malgrat el seu llarg pontificat, de fer cap altra cosa que delimitar els camps mitjançant l'únic instrument que li ofereix la cultura eclesiàstica d'aleshores: l'anatema.

En morir (el 1878), deixa al seu successor una Església tancada en si mateixa, perplexa i amb moral de derrota, que es malfia de tot el que fa olor d'alguna de les tres *r* de què nosaltres hem parlat. Cap a dintre i cap a fora, és temps de por i d'un gran desencís, que s'amaga en la superexaltació de la persona del Papa i en la gairebé absolutització de la dimensió jurídica i organitzativa de la institució.

Podem arribar a una primera conclusió pel que fa al nostre tema: quan Pere Joan Campins decideix fer-se capellà, aquestes eren les idees que suraven en el món catòlic mallorquí i que tendien a crear la consciència dels futurs preveres del temps i, en conseqüència, determinar la seva manera d'entendre i viure el ministeri pel qual es preparaven.

Seguim el fil de la nostra història.

¹⁶ *Anatema* vol dir 'expulsat de la comunió eclesial'.

3. L'alternativa de Lleó XIII: la restauració de la cristiandat

Els cardenals, reunits en un conclave que dura tan sols dos dies, elegeixen, el dia 20 de febrer de 1878, el cardenal Gioacchino Pecci, que pren el nom de Lleó XIII. Bon nom, ateses les circumstàncies que l'esperen. Comença a treballar des del primer dia amb una voluntat clara: convertir la derrota política i militar representada per la pèrdua dels Estats Pontificis en victòria ideològica i estratègica al servei de la missió de l'Església.¹⁷

Pere Joan Campins rep l'ordenació presbiteral l'any 1882, quatre anys després de l'inici del pontificat del nou Papa. Això vol dir que la seva formació teològica coincideix més o menys amb els començaments de Lleó XIII,¹⁸ que el seu ministeri sacerdotal es desenvolupa totalment en el temps d'aquest i que, del seu episcopat (1898-1915), els primers cinc anys coincidiran amb els darrers de Lleó XIII. Si afegim que el papa Pius X fou continuador i impulsor de la dimensió més pastoral i litúrgica del seu antecessor, podem dir sense por d'equivocar-nos que el projecte de Lleó XIII per a l'Església universal fou el que féu seu Campins i el que es troba a la base del programa al qual supedità la seva acció en la nostra diòcesi. Fins al punt que no es pot entendre el pontificat de Campins al marge de l'empenta donada pel papa Lleó XIII. En fou un col·laborador entusiasta i convençut. Ens convindrà, doncs, veure-ho de prop.

El 21 d'abril de 1878 (dos mesos, dia per dia, després d'haver estat elegit) el nou papa escriu l'encíclica «Inscrutabili Dei consilio» on exposa les línies mestres del projecte que s'ha fixat. Hi restarà fidel fins a la mort. L'anirà desplegant en el curs de tot el pontificat, un dels més llargs de la història.¹⁹ En donen bona prova les nombroses encícliques que va escriure²⁰ i els discursos i allocucions que va pronunciar.

A l'hora de pensar i elaborar aquest projecte, el Papa assumeix un doble punt de referència:

- La doctrina exposada pels papes anteriors, expressada en la forma de la condemna:

¹⁷ Vilanova, E. (1989). *Història de la Teologia Cristiana*, vol. III. Barcelona: Herder.

¹⁸ Pere Joan Campins entra al Seminari de Mallorca l'any 1875, on comença el bienni de Filosofia, aleshores prescriptiu, i inicia l'estudi de Teologia dos anys després, el 1877. Mentre cursa el primer any de Teologia, pren la tonsura, el dia 21 de desembre de 1877. El dia 17 del mateix mes de l'any 1880, rep ordes menors i l'endemà, el subdiaconat; el dia 15 de juny de 1881, el diaconat, i el dia 25 de març de 1882, el presbiterat —té 23 anys i ha de demanar dispensa d'edat. Cfr.: Alcover, A. M. (1915). *Vida del Rdm. i Illm. Sr. D. Pere Juan Campins i Barceló, Bisbe de Mallorca*. Ciutat de Mallorca: Estampa d'en Felix Guas, pàg 11. A partir d'ara, citarem aquesta obra com a Alcover, A. M. (1915). *Vida* [...].

¹⁹ Vint-i-cinc anys (1878-1903).

²⁰ Prop de noranta, entre les quals destaquen aquelles vuit que els investigadors anomenen les encícliques majors.

«Nos, seguint les petjades de tots els nostres predecessors, des d'aquesta apostòlica Càtedra de la veritat,²¹ confirmam i renovam totes les seves condemnes, pregant amb insistència el mateix Pare de les llums que, perfectament conformats amb tots els fidels en un sol esperit i en un mateix sentir, pensin i parlin com Nos.»²²

- L'anàlisi de la realitat en què ha de desenvolupar la seva acció pastoral i que fa a partir de l'anterior:

«Des dels primers dies del nostre pontificat se'ns presenta a la vista l'espectacle trist dels mals que afligeixen la humanitat: aquesta tan generalment difosa subversió de les veritats supremes en les quals, com en llurs fonaments, se sosté l'ordre social; aquesta arrogància dels enginys, que rebutgen tota potestat legítima; aquesta perenne causa de les discòrdies d'on brollen els conflictes intestins i les guerres cruels; el menyspreu de les lleis que regeixen els costums i defensen la justícia; la insaciable cobdícia dels béns caducs i l'oblit dels eterns, portada fins a la follia de tants que no temen llevar-se la vida; la mal meditada administració, la corrupció, la malversació dels béns públics, juntament amb la imprudència d'aquells que com més s'equivoquen, més volen ser tinguts per defensors de la pàtria, de la llibertat i del dret. Aquesta casta, en fi, de pesta mortífera, que arriba fins a la intimitat dels membres de la societat humana i que no la deixa reposar, anunciant cada dia noves calamitats i nous deplorables esdeveniments.»²³

La seva conclusió lògica és aquesta: la societat es troba submergida en una crisi inèdita, que pot significar la seva destrucció. Es tracta d'una crisi profunda, que afecta els fonaments de la societat i que es fa palesa en la situació de la família, en l'àmbit econòmic, polític i cultural. La situació de «presoner» a què es veu reduït el Papa n'és la manifestació més evident.²⁴ La tasca de l'Església en aquest moment crucial és denunciar amb força el mal que afligeix la societat, desvetllar-ne la naturalesa i les causes i assenyalar les vies d'acció vers un futur millor.

Resulta molt interessant prendre nota de la causa a què Lleó XIII atribueix la situació actual:

²¹ Prenem-ne nota: de bon principi, Lleó té una consciència molt clara de la veritat que posseeix i de la qual és administrador.

²² «Inscrutabili Dei consilio». *Acta Sanctae Sedis* 11, núm. 9, 1878. A partir d'ara, citarem com a ASS aquesta font documental. El text de les encíclics es pot trobar en la llengua original llatina al portal d'Internet corresponent a ASS. Les traduccions dels textos aportats són de l'autor.

²³ «Inscrutabili» núm. 1.

²⁴ «Inscrutabili» núm. 5 i 6.

«Nos estam segur que aquests mals tenen una causa principal: el menyspreu i l'oblit d'aquella santa i augustíssima autoritat de l'Església que presideix el gènere humà en nom de Déu i que és la garantia i penyora de tota autoritat legítima.»²⁵

Si això és així, continua la reflexió del Papa, el que demana amb urgència la circumstància és un projecte eficaç de restauració del que ha estat destruït i menyspreat.

El Papa ho descriu així:

«I si algú de seny i recta consciència compara aquesta època que vivim, tan hostil a la religió i a l'Església de Jesucrist amb aquells temps afortunadíssims en què l'Església era respectada com a mare, arribarà a la conclusió que la nostra època, tan plena de trastorns i ruïnes, va directa al precipici; ben al contrari, els temps en què més han florit les millors institucions i s'ha gaudit de tranquil·litat, de riqueses i prosperitat públiques, han estat aquells temps més submisos al govern de l'Església i en els quals millor han estat observades les seves lleis.»²⁶

Tan sols un any més tard, el 4 d'agost de 1879, a l'encíclica «Aeterni Patris», aprofundirà aquest pensament i el concretarà:

«Tot aquell que fixi la seva atenció en l'acritud dels temps que ens afligeixen i intenta comprendre amb el seu pensament la naturalesa de les coses que públicament i privadament es porten a terme, descobrirà sens dubte la causa eficaç de tots els mals... en l'error causat pel fet que els perversos principis que intenten explicar les coses divines i humanes, emanats de les escoles dels filòsofs s'han introduït en l'ànima de la societat i avui són admesos per la majoria.»²⁷

Hi ha, doncs, un error primordial a l'origen de tots els mals: haver substituït una manera d'explicar les coses per una altra de falsa. Es tracta, doncs, d'un error de consciència que canvia el nom de les coses i fa veure la realitat d'una manera errada. El mal és un mal mental, que presenta la veritat com a mentida i la mentida com a veritat. Naturalment, d'una falsa consciència en segueix una falsa conducta, una manera equivocada de viure i de morir.

La conseqüència, continua, és que la humanitat s'ha dividit en dos blocs antagònics i irreconciliables:²⁸ per una banda, l'Església de Jesucrist, la part

²⁵ «Inscrutabili» núm. 2.

²⁶ «Inscrutabili» núm. 3.

²⁷ «Aeterni Patris», 4 d'agost de 1879. ASS 12, núm. 2.

²⁸ «Humanum Genus», 20 d'abril de 1884. ASS 17.

de la humanitat que lluita per la veritat i la virtut, i, per l'altra, el regne de Satanàs: tots aquells altres que «refusen obeir la llei divina i eterna i obren constantment o bé com si Déu no existís o positivament contra Ell».

Si la causa de tots els mals és un error, la importància de la veritat esdevé cabdal: la restauració s'identificarà amb la proposta de la recta visió del món, de l'home i de la història. Caldrà, doncs, més que mai referir-se a la veritat com a contingut de la salvació de la persona i de la humanitat. Caldrà aportar aquesta veritat, posar-la al mig de la societat, i caldrà proposar el mètode escaient per arribar-hi. De fet, els mots veritat i error són els que més vegades compareixen en el conjunt dels escrits del Papa.

Aleshores, queda clara la solució de Lleó XIII: l'Església Catòlica és per disseny de Déu i voluntat del seu fundador, Jesucrist, la dipositària de la veritat, l'única que posseeix el secret de l'autèntic sentit del món, de la història, de la vida. En aquest combat aferrissat, mentre hom espera el retorn del Senyor que vindrà a judicar vius i morts, la missió de l'Església consisteix a proposar la veritat que constitueix el seu mateix ésser. I, en l'Església, també per voluntat del seu Senyor, correspon al Papa d'una manera eminent i als bisbes en comunió amb ell, conservar, guardar, predicar, proposar i concretar la veritat. El Papa, sobretot després del Vaticà I, és el garant de la veritat, el Mestre i el Pastor, al qual tots han de mirar si volen situar-se en el grup dels qui viuen en la veritat i són a la vegada els responsables de la lluita contra l'esperit de l'error que emmalalteix la societat i la humanitat. Prenguem-ne també nota: la veritat, estructuralment, és jeràrquica; el subjecte de la veritat és la jerarquia.

Vet aquí, i curiosament, un plantejament típic de la Il·lustració: donar la màxima importància al coneixement, a la veritat i a l'error, a la consciència, en definitiva. Lleó XIII es mostra, així, fill del seu temps i fa seu l'horitzó que permetrà entrar en contacte amb la cultura de l'època, elaborar-ne la crítica i intentar el diàleg.

El Papa, doncs, arriba a un doble principi a partir del qual articularà el seu projecte:

- La dialèctica del binomi veritat/error com a contingut de l'acció que aportarà la solució desitjada per tots.
- La necessitat consegüent de retornar a un model de relacions Església-societat en què l'Església pugui exercir sense entrebancs la seva missió de mestra i portadora de la veritat al món i sigui reconeguda, valorada i ajudada en el seu intent per les instàncies socials, polítiques i culturals del moment.

El Papa entendrà aquest projecte com a restauració de la cristiandat. Tota restauració necessita un referent anterior, que es dona per conegut, al qual hom considera bo tornar i que exerceixi la funció d'instància crítica a l'hora de fonamentar la lectura del present i trobar la direcció del futur.

Lleó XIII cerca en la història del cristianisme un abans de les tres *r* que han determinat tan intensament i desastrosa el moment actual: la reforma protestant; la revolució; l'absolutització de la raó en el temps de les llums, com nosaltres més amunt ja hem tingut ocasió de dir. L'imaginari vindrà donat per l'edat mitjana, aquell moment històric en què la societat sencera es trobava sota el mestratge de l'Església representada pels papes; que posseïa un sistema de pensament sòlid i coherent; que tenia molt clares les fronteres de la veritat i de l'error, i que, en conseqüència, marcava els límits i el sentit de la investigació científicotecnològica i la producció del pensament. Una societat teocràtica, orgànica, jeràrquica, que proveïa les necessitats morals dels seus ciutadans i els proporcionava el sentit que brolla de la fe cristiana, indiscutida i indiscutible.

També en aquest punt Lleó XIII serà fill del seu temps. Els romanticismes europeus posaren en marxa una vertadera moda medievalista. Això té la seva lògica, evidentment. Enfront d'un estat cada vegada més secularitzat, que prescindia de tota referència religiosa quan no l'atacava directament, compareix en la cultura la nostàlgia d'una societat que fascina perquè és vista com una comunitat orgànica, sense conflictes, harmoniosament estructurada en corporacions i gremis, facilitadora de les relacions i que eliminava els conflictes, cada vegada més presents en l'actualitat. Tal vegada una de les obres més característiques d'aquest moviment és la d'un autor originari d'un país que no ha conegut l'edat mitjana, H. Adams, nord-americà, que el 1904 publica *Mont Saint Michel and Chartres*. En la forma d'un quadern de viatges i d'una guia que el condueix per un recorregut tal vegada iniciàtic, Adams tracta d'apropar-nos al misteri de la Mare de Déu, la Verge-Mare que per a ell simbolitza el món medieval. Allò femení és el principi de la societat medieval, en la qual l'amor és la llei i va més enllà que la llei. Adam observa aquesta societat amb nostàlgia com una infància perduda. Novalis, al seu torn i ja el 1799, en un assaig que no serà publicat fins a 1826²⁹ identifica l'Europa medieval amb la vertadera cristiandat.

El mateix pensament teològic, sobretot després de l'aparició de l'encíclica «Aeterni Patris» (1879), també es presenta marcat pel somni d'una edat dau-

²⁹ Novalis, *Die Christenheit oder Europa, Schriften*, vol. 2, ed Mähl, Darmstadt, H. J. (1999). Pàg. 732-750.

rada que coincideix amb la medieval. En l'edat mitjana el pensament hauria coincidit miraculosament amb el seu objecte i, amb sant Tomàs, s'hauria assolit la veritat, si no en la totalitat del seu contingut, sí pel que fa al mètode que permet trobar-la, i en la seva formulació.

Lleó XIII sap recollir en el seu projecte pastoral aquestes inquietuds presents en la cultura que li era contemporània. I, per tal d'assolir-lo, es marcarà un objectiu general: restaurar la cristiandat, que vol dir recuperar el paper dirigent i directiu de l'Església, perdut per les causes que ja coneixem.

Una vegada perfilat el projecte i establert l'objectiu general, Lleó XIII es disposa a portar-los a la pràctica.

Ho farà seguint el criteri clau que ell mateix ha establert: proposta de la veritat segons la veritat, per tal que l'error sigui vençut i així les voluntats es vegin lliurement motivades a la vivència de la fe,³⁰ i els qui s'han allunyat de l'Església hi retornin. Només així es restabliran les relacions socials volgudes per Déu.

Amb aquesta llum pensarà un programa pedagògic d'acció que anirà desplegant durant tot el seu pontificat. Ja ho hem dit; consistirà a tractar cada una de les realitats que considera particularment afectades per l'error i sobre les quals vol exposar la veritat que demana la circumstància, sempre en funció de l'objectiu general marcat.

Seguint aquesta lògica, en primer lloc, plantejarà la qüestió de la mateixa veritat. N'assenyalarà el contingut i plantejarà un mètode per assolir-la, en la mesura de les possibilitats humanes. L'Església no podrà exercir la seva funció de mare i mestra universal sense un pensament que expressi indiscutiblement i clara aquesta veritat, contingut de la consciència cristiana, un sistema que doni raó de les esperances i les necessitats de la humanitat que ha de ser salvada, que pugui dialogar amb la ciència, tan valorada en el present i, per tant, que sigui fill de la raó, segons el que demana la modernitat, però que al mateix temps, assenyali a la ciència i a la raó el seu estatut segons el pla de Déu. És el tema de l'encíclica «Aeterni Patris»: només un any després de la seva elecció, Lleó XIII dedica una sòlida reflexió a aquesta qüestió cabdal en el seu projecte: l'estatut del pensament en la restauració de la cristiandat.

³⁰ No oblidem la definició de fe que fa seva Lleó XIII: «aquella virtut sobrenatural mitjançant la qual, amb l'ajut de Déu i sota la seva inspiració, creiem que el que ens ha estat revelat per Ell és vertader.» Cfr.: Concili Vaticà I, sessió 3; can. 3.

El punt de partida és la relació ciència-fe. I, per tal de resoldre l'aparent insoluble contradicció, proposarà sant Tomàs com a referent principal del sistema que necessita avui l'Església Catòlica.

El Papa no parla de teologia en l'encíclica; parla de la filosofia, curiosament!, de la manera d'aproximar-se a la realitat amb l'ajut de la raó. S'interessa per l'estructura del pensament com a tal, com a exercici de la racionalitat inherent a la persona humana.

Per què, aleshores, sant Tomàs? Perquè representa l'esforç més reeixit a l'hora d'establir la relació correcta entre raó i fe. Distingint netament els àmbits de cada una, considerant la seva autonomia en el que els és propi, permet endinsar-se en la llibertat de totes dues i postula, en conclusió, que la fe ha de ser sempre considerada com a ajuda de la raó, com a coneixement superior al racional, el qual delimita i, per tant, potencia, aclarint-lo i fonamentant-lo. És el que a partir d'aleshores serà conegut com a neotomisme, l'esforç d'elaborar un sistema fidel a la millor tradició dels antics però capaç d'assumir els reptes de l'època actual i proporcionar les respostes coherents amb la voluntat salvadora de Déu.

Tomàs d'Aquino estableix les bases per fonamentar la preeminència de l'orde espiritual sobre el material i, a partir d'aquí, com la seva conseqüència lògica, la justificació de la doctrina política que atorga a l'Església el poder suprem en la gestió de la veritat. Aquesta lectura es troba a la base de les referències constants que Lleó XIII farà cada vegada que es trobi en conflicte amb els governs de les nacions. De manera especial en parlarà en una altra de les seves encícliques, «*Diuturnum illud*», de 29 de juny de 1881.

El 10 de febrer de 1880 serà l'hora d'exposar la reflexió sobre la família a partir dels pressupostos tot just formulats, de la qual ja havia tractat al començament del seu pontificat.³¹ És el tema de l'encíclica «*Arcanum divinae Sapientiae*».

El 20 d'abril de 1884 tocarà al relativisme filosòfic i moral de la maçoneria: «*Humanum Genus*».

L'1 de novembre de 1885, a l'encíclica «*Immortale Dei*», exposarà la seva visió sobre el paper dels catòlics en l'estat modern.

El 25 de juliol de 1888, l'encíclica «*Libertas*» presentarà la lectura cristiana de la llibertat i del liberalisme.

³¹ «*Inscrutabili*» núm. 10.

El 15 de maig de 1891, la més famosa de totes les del seu pontificat, la «*Rerum novarum*», suposarà una fita en el tractament de la qüestió social per part del magisteri pontifici i en la doctrina oficial de l'Església.

Finalment, el 18 de novembre de 1893 «*Providentissimus Deus*» replantarà els estudis bíblics per tal de recuperar el paper de la paraula de Déu en la teologia i en la vida cristiana, de repercussions importantíssimes tant per als catòlics estudiosos de les Escripures com per a la predicació i la formació de la consciència cristiana del futur.

Després d'aquesta intensíssima activitat doctrinal, Lleó XIII pensa que ha arribat el moment d'abordar un altre tema cabdal en el seu projecte de restauració: l'Església. Hi dedicarà una de les encícliques més importants de la seva producció: «*Satis cognitum*», de 29 de juny de 1896, festivitat de sant Pere i sant Pau.

Vegem amb paraules del mateix Papa l'objectiu que s'ha traçat en escriure-la: «En tot quan precedeix, hem volgut dibuixar fidelment la imatge i la figura de l'Església segons la seva constitució divina. Hem insistit en la seva unitat i hem declarat quina és la seva naturalesa i amb quin principi el seu diví autor ha volgut assegurar la seva conservació.»³²

I comença l'exposició del seu pensament: atesa la circumstància i el tipus de societat que ha de ser evangelitzada, només una Església unida podrà ser mediació eficaç de la salvació. La unitat és la condició de possibilitat de l'acció restauradora de l'Església. Vet aquí la primera urgència i l'òptica des de la qual farà Lleó XIII la seva lectura de l'Església del moment, lectura sempre atenta a dos nivells de reflexió:

- el que la tradició afirma sobre la naturalesa de l'Església Catòlica;
- i els subratllats de la doctrina de sempre que exigeixen els temps presents, per tal d'actualitzar-la.

És l'aplicació del mètode teològic que el Papa ha proposat a «*Aeterni Patris*»:

- la lectura des de dalt;
- que cerca il·luminar la realitat amb la Paraula i la tradició;
- treure les conseqüències d'aquesta lectura;
- proposar categories intel·ligibles;
- per tal que en cada nou temps sigui accessible la revelació;
- i així el món pugui conèixer la veritat sempre amb més intensitat i adherir-s'hi.

³² «*Satis cognitum*», 1896. ASS 29, núm. 44.

Lleó XIII troba un referent en la tradició que li serveix per fonamentar, explicar i aprofundir la unitat necessària per a l'evangelització del món: l'Església com a cos de Crist.³³

Aquesta categoria teològica recull i expressa, en primer lloc, la doctrina de sempre:³⁴ l'Església arrelada en el cor de la Trinitat, en la voluntat salvífica de Déu Pare; l'Església conseqüència de l'Encarnació del Fill, Jesucrist, que realitza en el temps i en l'espai el disseny salvador de Déu i que pel misteri de la mort i resurrecció dona l'Esperit Sant a la comunitat, creada al seu voltant i formada pels deixebles de tots els temps. Així, mitjançant la fe, l'esperança i la caritat, la història humana és fecundada per la gràcia i s'obre al futur de Déu, vers la Jerusalem celestial, on «Déu serà tot en tots».

Al mateix temps –i aquí rau l'originalitat de Lleó–, la metàfora del cos serveix immillorablement per posar en relleu dues dimensions del ser de l'Església, especialment necessàries en la conjuntura històrica actual: la seva condició espiritual i material (com el cos i l'ànima conformen la persona humana) i la seva naturalesa jeràrquica (el cap dona consistència al cos; l'organitza, estableix la relació de cada membre amb el conjunt i el sosté en tant que li transmet la vida).

Vegem com l'encíclica desplega el pensament del Papa en funció d'aquest doble objectiu.

Si l'Església és el cos de Crist, Crist és el seu cap.³⁵ Del cap li ve la unitat i la unitat.³⁶ La primera conseqüència és que cada un dels membres del cos només pot existir i exercitar les seves funcions en la mesura que roman unit al cap i formant amb el cap una única realitat orgànica.³⁷ Del cap li ve, doncs, la constitució jeràrquica i és el cap que l'ha dotada de la veritat per tal que pugui exercir la funció magisterial al món que li és pròpia. Així, doncs, per voluntat del cap, el govern de l'Església ha estat encarregat a uns membres concrets i no a tots, que perllonguen en el temps i l'espai la funció única i unificadora del cap, el representen i exerceixen en nom seu les funcions del cap. Són el Papa i els bisbes. Ells materialitzen la part visible del que és invisible que constitueix el conjunt de l'Església.

³³ «Satis cognitum» núm. 5 i 6.

³⁴ «Satis cognitum» núm. 5.

³⁵ «Satis cognitum» núm. 9.

³⁶ Hi ha una única i sola Església al món.

³⁷ «Satis cognitum» núm. 6.

L'actualització de la doctrina tradicional que fa Lleó XIII en funció de l'objectiu que s'ha proposat (enrobustir la unitat de l'Església en un món hostil) porta directament a la insistència en el primat del Papa i en el seu paper tant a l'interior de l'Església Catòlica com en funció de la humanitat sencera. De fet, la major part de l'encíclica està dedicada al tema del ministeri de Pere.³⁸ De quaranta-tres números en què està dividit el text, trenta són dedicats, directament o indirectament a aquesta qüestió. Prova evident que la idea que el Papa vol fer arribar als catòlics és que no hi haurà unitat sense subjecció al primat de Pere. En positiu: la unitat és filla de l'obediència a Pere.

És l'herència que ha rebut del Vaticà I. Probablement es veu impulsat a fer-ho perquè la doctrina conciliar encara no ha arrelat suficientment en l'Església universal i es donen resistències a assumir-la amb totes les conseqüències teològiques, organitzatives i espirituals. El fantasma del cisma enfosqueix encara més un horitzó preocupant per tants motius. Lleó XIII és plenament conscient de la importància que té per a la vida de l'Església Catòlica la nova impostació de la doctrina del primat del Papa. Cal fonamentar-la més i més; cal explicar-la, mostrar-ne els avantatges i la seva coherència amb la revelació. En definitiva, cal un fer esforç teològic, jurídic i catequètic destinat a aconseguir la implantació del dogma fins a fer-lo part integrant de la consciència catòlica. Davant la pèrdua d'un poder (el polític), cal recuperar-ne un altre (l'espiritual).

L'encíclica és un bon exemple i un bon instrument d'aquesta voluntat. A tall de curiositat, vegem els qualificatius que el text dedica a la figura del Papa:

«Cap de l'assemblea dels deixebles; príncep dels apòstols; corifeu del col·legi apostòlic; boca de tots els apòstols; aquell que mana en el món sencer; el primer entre els apòstols; columna de l'Església; pastor dels pastors.»³⁹

No és gens estrany, doncs, que el Papa faci seva una citació del Vaticà I prou explícita:

«Nos definim que la Santa Seu Apostòlica i el Pontífex Romà posseeixen la primacia sobre el món sencer i que el Pontífex Romà és el successor de Pere, príncep dels apòstols, que és el vertader vicari de Jesucrist, el cap de tota l'Església, el pare i doctor de tots els cristians i que a ell, en la persona del benaurat Pere, li ha estat donada per Nostre Senyor Jesucrist la plena potestat de pasturar, regir i governar l'Església universal.»⁴⁰

³⁸ «Satis cognitum» núm. 13-19, més concretament núm. 25-35 i 38-40.

³⁹ «Satis cognitum» núm. 40.

⁴⁰ «Satis cognitum» núm. 33.

Naturalment, el Papa haurà de fer vertaders esforços per explicar el paper i l'autoritat dels bisbes i situar-los en aquest context teològic. Hi dedicarà els números que van del 36 al 43. De fet, s'haurà d'esperar al Vaticà II per tal que la teologia de l'episcopat sigui convenientment reelaborada i reformulada. Però, no ens interessa aquí; Campins no hi va ser a temps.

A nosaltres ens serà útil ara un esforç de síntesi de l'eclesiologia de Lleó XIII, atesa la importància que té per al nostre tema.

- Lleó XIII presenta una visió de l'Església coherent amb el projecte de restauració de la cristiandat, objectiu primari del seu pontificat.
- Des d'aquesta òptica, assumeix la doctrina tradicional i l'actualitza seguint el mètode neotomista que ell mateix ha proposat: una eclesiologia de dalt a baix, que parteix del disseny salvífic de Déu per arribar a l'anàlisi i justificació de la naturalesa de l'Església i de la seva missió.
- Per tant, és una Església:
 - Trinitària, perquè arrenca de l'amor del Pare en el seu disseny de salvar la humanitat per mitjà de l'Encarnació, mort i resurrecció del seu Fill.
 - Encarnada, perquè neix del misteri de l'Encarnació del Verb i té per cap Jesucrist, el Fill de Déu i el seu Senyor, del qual és el cos-en-el-món.
 - És la mediació de la salvació, continguda en el misteri pasqual de la mort i resurrecció de Jesús. Per això, té el do de l'Esperit, que assegura la seva eficàcia pel que fa a la salvació.
 - Es desenvolupa en la història mitjançant la Paraula i els sagraments, vers el futur de Déu, gràcies a les quatre notes que la vertebraven i la cohesionen com a cos de Crist en el món i pel món: una, santa, catòlica i apostòlica.
- Lleó XIII, ateses les circumstàncies del moment i amb la voluntat d'actualitzar la doctrina de sempre, subratlla amb més intensitat la unitat, la unitat i l'apostolicitat, de la qual es desprèn la constitució jeràrquica de l'Església, segons la voluntat del seu fundador, Jesucrist, que fa de Pere / el Papa el cap visible del cos, orgànicament estructurat amb vista a la consecució dels seus fins.
- En resulta una visió més jurídica que teològica –per no dir: la teologia al servici de la idea jurídica que en sustenta el conjunt– i pastoral. L'Església és presentada com una societat perfecta, perfectament organitzada, capaç, per tant, de servir de mirall a la nova societat de la qual vol ser mare, mestra i directora (la nova cristiandat).
- La figura/imatge que li correspon és el cercle, segons el pensament de sant Tomàs: en Déu Trinitat s'origina el moviment de la salvació que, per l'Encarnació del Fill i la seva mort i resurrecció, es desplega en l'Església,

que retorna a Déu mitjançant la fe, l'esperança i la caritat, vessades en l'adoració. És l'*exitus* i el *reditus*, categories preses del pensament platònic i aristotèlic, cristianitzades per Tomàs d'Aquino, que li serveixen per expressar el nucli de la fe que cerca ser entesa pel pensament.⁴¹ Veurem la importància d'aquesta afirmació que acabam de fer.

Serà a partir d'aquesta visió que la resta de les dimensions de la vida cristiana trobaran el seu perfil i la seva concreció en la doctrina papal, segons el que Lleó XIII exposarà durant el seu pontificat.

Restaurar la cristiandat voldrà dir, en primer lloc, reformar l'Església per adequar-la a l'horitzó esmentat. Aquest serà el seu programa d'acció. Per portar-lo a terme, encarregarà als bisbes que, al seu torn i a casa seva, elaborin els programes concrets. El Papa sempre tindrà la doble preocupació de la bona teoria i de la pràctica eficaç. Ho mostrarà una vegada i una altra. I és des d'aquesta perspectiva que insistirà en dues tasques prioritàries per als responsables de la pastoral:

- La formació del poble en la doctrina que actualitza el pensament cristià de sempre (per tant, edició de catecismes; millora de la predicació; proposta valenta de la moral cristiana; actitud apologètica clara, sobretot en la relació ciència moderna - fe de sempre).
- La renovació de la litúrgia, entesa com a acció privilegiada de la comunitat eclesial, atès que expressa i realitza la naturalesa més profunda de l'Església.

Tot i que el bisbe Campins les tindrà prou en compte totes dues, el tema que ens ocupa exigeix que dediquem una paraula una mica més llarga al paper de la litúrgia en el projecte restaurador de Lleó XIII.

En ser elegit, fa ja alguns anys que s'han iniciat aquí i allà una sèrie de moviments que tindran una importància cabdal en el futur, fins i tot després de la seva mort. Són el moviment bíblic, el moviment patristic, el moviment ecumènic i el moviment litúrgic.⁴²

Aquest darrer s'inicia en el pontificat de Gregori XVI, es consolida en el de Lleó XIII i troba la seva aprovació i oficialització en el de Pius X amb el *motu proprio* «Tra le sollicitudini» de 1903, primer any del seu pontificat, que té per objecte la música sacra i la participació dels fidels en la litúrgia.

⁴¹ «Fides quaerens intellectum; intellectus quaerens fidem», segons la fórmula clàssica.

⁴² Per a un coneixement més ampli del moviment litúrgic, vegeu Martimort, A. G. (1987). *La Iglesia en oración, Introducción a la liturgia*. Barcelona: Herder, i la bibliografia que aporta.

Els seus grans creadors i promotors foren Dom Beauduin (1873-1960), M. Festugiere, i Dom Gueranger (1805-1875)⁴³. Cal destacar la restauració del cant gregorià portada a terme pels monjos de Solesmes, que fou perllongat en les abadies de Beuron i Maredsous. En fou figura senyera, tot i que una mica més tard, Dom Odo Casel (1886-1948), amb la seva reflexió sobre el misteri com a nucli de la celebració litúrgica.⁴⁴

També els grans creadors del moviment litúrgic del qual el Papa és hereu giren els ulls cap a l'edat mitjana i l'arquitectura que li és més pròpia, el gòtic. Consideren que els rituals sancionats pel costum d'aquesta època, rebuts i conservats per la litúrgia romana, són els que representen més bé la realitat del misteri. La primera voluntat del moviment serà, doncs, expurgar les cerimònies de totes les adhesions que el Renaixement i el Barroc hauran anat superposant a la sobrietat medieval (tinguem aquesta afirmació molt present). Voldran recuperar la manera de fer les coses d'aleshores, quan el cerimonial expressa en la seva solemnitat el ser més profund de l'Església. Caldrà, però, sobretot, recuperar el poble com a actor de la celebració, a la vora dels preveres i dels bisbes; ha de passar d'espectador merament passiu a protagonista actiu. De la mateixa manera, en un temps en què els mitjans de comunicació encara no són masses, el poble troba en les celebracions litúrgiques la manera d'entrar en contacte amb la consciència col·lectiva. El temple, sobretot la Catedral, ha d'expressar, en la disposició del seu espai, la relació orgànica de tots els membres de l'Església, que es mesura amb la ciutat del cel, de la qual vol ser còpia i que té per model. Al servici d'aquesta dimensió es posa la bellesa de les obres d'art, dels rituals, de la concepció de les cerimònies que es desenvolupen a l'interior dels temples i les reformes que es faran arreu de l'Europa del moment. També la de Campins a la nostra Seu.

Podem, en un esforç de síntesi, assenyalar les notes que defineixen el contingut, el paper i la finalitat de la litúrgia en el programa de restauració de la cristiandat del papa Lleó XIII. Són:

- La celebració litúrgica és la màxima expressió del ser de l'Església; en ella es realitzen, es consoliden i es despleguen la seva naturalesa i identitat.
- Per això, és la vivència del misteri pasqual de Crist que, mitjançant la correcta realització del culte, assoleix la plenitud en el temps i en l'espai de la salvació.

⁴³ Les dues obres capitals que feren història són: *Instituciones litúrgicas* (1840-1851) i *El año litúrgico* (1841-1866).

⁴⁴ La seva obra fonamental és *El misteri del culte cristià*, publicada el 1935, que va influir molt en la doctrina de Pius XII exposada a l'encíclica «Mediator Dei».

- Manifesta la naturalesa jeràrquica de l'Església en què cada un dels celebrants té i exerceix el paper que li és propi (papa, bisbe, preveres, diaques, clergues i laics). Per això la insistència en la importància de la fidelitat a les rúbriques, que assegurin la unitat de la celebració en l'Església Catòlica i l'adhesió a les decisions de la jerarquia, val a dir de la cúria de Roma, el seu màxim òrgan legislatiu.
- Aquí és on s'ha produït el canvi més notable i que podem descriure així: a l'edat mitjana, la celebració ha d'expressar la distinció clara i neta entre clergues i laics, perquè tenen funcions i papers distints en l'orde de la salvació; després de Trento, s'ha d'insistir en la diferenciació de funcions d'uns i altres, a causa de la Reforma protestant, i ara, diu Lleó XIII, cal subratllar la comunió jeràrquica del conjunt eclesial. Per això, l'acció litúrgica haurà d'afavorir més la participació de tots els membres de l'Església; els laics, en especial, són ara convidats a tenir una actitud més activa,⁴⁵ mitjançant la presència, el cant, les respostes en els diàlegs de la missa, la participació en la pregària de les hores canòniques, etc.
- En conseqüència, la celebració ha de restar particularment atenta a la comprensió del significat dels gestos i dels rituals, que han de ser convenientment explicats als fidels per tal que els coneguin i els puguin entendre per fer-los seus.
- Atenta a la bellesa de la celebració, per tal que pugui vehicular el misteri de la trobada de Déu amb la humanitat i d'aquesta amb Ell.
- Per això convindrà restaurar la litúrgia romana antiga (identificada amb la medieval) a través de la reglamentació de les rúbriques i de la reforma de les cerimònies del culte, que han de ser fixades per l'autoritat legítima com pertoca a una institució jeràrquica. El Cerimonial de Bisbes en serà el màxim referent i exponent. Lleó XIII n'encarregarà una nova edició típica, publicada l'any 1886.

A l'hora d'oferir als lectors un judici global del pontificat de Lleó XIII, ens ha semblat bo aportar les paraules escrites el 1990 pel pare Antoni Oliver, clergue regular, a la revista *Comunicació*, del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca:

«Els avançats dins l'Església veren entrar un raig de llum per la retxillera oberta cap al món del futur: mostrant un esperit nou i conciliador, el nou papa nomenà cardenal el convertit anglès Newman i es mostrà comprensiu amb Dupanloup i Montalambert. Adoptà una actitud més positiva enfront de les institucions

⁴⁵ El Vaticà II parla de «actuosa participatio», una participació activa.

liberals i més conciliador amb els governs, mostrà confiança davant d'una civilització sana i un progrés vertader, i féu seva una concepció més moderna sobre la forma amb què l'Església hauria d'influir en la nova societat.

»Però enfront d'aquella ductilitat, hem de constatar una ben evident línia de continuïtat amb les actituds de Pius IX: renovà amb vigor la condemna del racionalisme i de la maçoneria, impulsà la restauració de la filosofia escolàstica eliminant-ne les contaminacions hegelianes i kantianes en els intel·lectuals catòlics; en les relacions amb els estats confirmà la ferma reacció contra el liberalisme laïcitzant i se solia referir als Síllabus quan parlava de la doctrina tradicional de l'estat cristià, i tampoc no afluíxà gens en la qüestió italiana, convençut com estava que la independència política del Papa era indispensable per a la seva independència religiosa. Els qui el creien un papa liberal s'endugueren un gran disgust i desengany. Si bé el Papa era de temperament polític, la política no l'encegà i, com a intel·lectual que era, simpatitzant amb el progrés de les ciències, va impulsar una certa obertura de l'Església i impartí als catòlics consignes positives... Quan s'alçava l'alba del segle XX, el Papa, molt vell i empès pels més conservadors, condemnava encara l'americanisme i es tornava desconfiat envers la democràcia cristiana. Però aquesta rigidesa d'un papa ancià era ben contrapesada pel prestigi que l'Església havia recobrat i pel pes polític efectiu del Papa, molt superior a la sobirania terrenal que havia perduda.»⁴⁶

En definitiva, hi hagué ombres i llums, segons les possibilitats del temps, però un projecte reeixit, els objectius del qual foren amplament assolits. Tal vegada ho podríem resumir dient que Lleó XIII va trobar tres *r* alternatives a les tres que ocasionaven els maldecaps de l'Església del seu temps: a la raó, oposà la revelació; a la revolució, la restauració, i a la Reforma protestant, el retorn a la Roma de sempre.

II. El programa del bisbe Pere Joan Campins: la restauració de la cristiandat a Mallorca

Volem presentar la hipòtesi següent: ordenat l'any 1882,⁴⁷ segons el que ja hem dit, Campins ha fet seu amb entusiasme el projecte de restauració de la nova cristiandat, elaborat, pensat i presentat per Lleó XIII. S'hi sent plenament identificat i considera l'acció ministerial com la concreció a la nostra terra de les directrius, els objectius i les propostes del Papa per a l'Església

⁴⁶ Oliver, A. (1990). "El llarg camí del Vaticà I al Vaticà II". *Comunicació*, 67, 7.

⁴⁷ Per a una coneixença més àmplia de la biografia de Pere Joan Campins, es pot consultar el BOOM, LV, 1915, on es troba una notícia molt àmplia sobre la seva vida en ocasió de la mort esdevinguda el 23 de febrer, que va de la pàgina 127 a la 189. També, Alcover, A. M. (1915). *Vida* [...].

universal. I és amb aquesta llum que s'ha de llegir la seva intervenció a la nostra Seu, que ell entén i defineix com a restauració simbòlica d'allò que ell vol portar a terme en l'Església mallorquina.

Vegem-ho.

1. La circumstància

L'any 1897, arran de la mort del bisbe Jacint Maria Cervera (1886-1897) esdevinguda el 14 de novembre, el canonge Campins és elegit vicari capítular dia 19 de novembre, i el 21 d'abril de l'any següent, el 1898, el Papa el preconitza com a bisbe de Mallorca. És consagrat el dia 17 de juliol a Madrid i fa l'entrada a la diòcesi el 24 del mateix mes.

El 1898 fou significativament simbòlic en la història espanyola. És un any en què arriba al clímax una crisi covada des de feia molt de temps. De fet, és el sistema de la Restauració que mostra les seves limitacions en l'arbitrarietat i inconsistència del sistema polític instaurat el 1875; en el seu esgotament es troben les vertaderes causes de la crisi. El país pateix l'aïllament internacional en una època d'expansió imperialista, agreujat amb la pèrdua de Cuba i Filipines, les darreres colònies que alimentaven la il·lusió d'una grandesa que feia temps estava periclitada. El relleu biològic dels indiscutits líders polítics que havien sustentat l'equilibri del sistema de la Restauració va produir dissensions internes al si dels partits dinàstics davant la falta d'un lideratge clar. Era evident l'escassa participació del país en la vida política i el progressiu allunyament dels polítics respecte de la realitat social i cultural d'Espanya. Com que no quedava cap imperi colonial, els mercats i les fonts de beneficis fàcils havien desaparegut. La industrialització lenta però progressiva s'imposava i les inversions de capital estranger s'incrementaven. Per tant, creixien els sectors assalariats i augmentaven gradualment les seves estructures organitzatives. Creixia la població urbana i es despoblava el camp. Tot contradeïa el manteniment d'un ordre fonamentat en les velles estructures agràries i en unes relacions de poder basades en l'oligarquia i en el caciquisme de base rural. S'evidenciava una profunda crisi econòmica, les notes més destacades de la qual van ser la inflació, la depreciaió de la moneda i la reducció del comerç exterior. En conseqüència, afectaven de pla la vida social, la inestabilitat i el terrorisme. Creixia el desprestigi de l'imaginari creat pel fenomen de la Restauració, malgrat els esforços realitzats per renovar-ho. El sistema es va mostrar cada vegada més incapaç d'integrar al seu si les noves forces polítiques, socials i sindicals emergents (regeneracionistes, republicans, socialistes, nacionalistes i moviment obrer). S'estenia cada vegada més l'opinió que era necessària la recerca d'un

nou sistema polític que, a través d'una reforma constitucional, possibilitàs la participació de les forces polítiques, socials i econòmiques que havien quedat excloses del sistema de la Restauració i que donàs cabuda a l'autonomia local i regional suscidades pel catalanisme i la resta de moviments de signe regionalista o nacionalista.

La sortida de la crisi va plantejar a més a més, per a molts, l'exigència d'una profunda reflexió sobre Espanya, la seva identitat, el seu passat i el seu futur i el plantejament de reformes urgents que traguessin la nació de la situació en què es trobava, sanejassin el país, educassin el poble i democratitzassin l'Estat.

Van sorgir moviments coincidents en la conveniència de procurar un «rearmament moral» del país mitjançant la crítica del sistema polític vigent, de les seves pràctiques de caciquistes i de les estructures socioeconòmiques en les quals se sustentaven (fins i tot qüestionant la mateixa institució monàrquica i el problema religiós).

Alguns d'aquests moviments van adquirir també matisos antimilitaristes i separatistes (especialment a Catalunya i el País Basc) i revolucionaris pel que fa a la qüestió social.

El regeneracionisme, especialment, va denunciar el desajust existent entre la Constitució formal i la realitat del país, entre l'Espanya real i l'Espanya oficial. El regeneracionisme i la Generació del 98 van ser aglutinants de les diverses tendències i aportaren una autèntica dinamització de la vida del país.

El projecte polític de Maura (1903-1904 i 1907-1909) va plantejar la necessària revolució imposada des de dalt (abans que aquesta pogués arribar sorgida i imposada des de baix) des del convenciment que un govern només podria subsistir si era consentit pels governats. Per això, es va veure obligat a proposar una limitada descentralització, l'establiment d'unes eleccions sinceres (el caciquisme era cada vegada més inviable a les ciutats) cercant rebre el suport de la burgesia urbana i dels petits propietaris rurals i promoure la mobilització de la «massa neutra» del país.

El bloc d'esquerres va considerar moderat el projecte maurista, mentre que per als catalans era insuficient l'autonomia que oferia. Els problemes sorgits en l'exèrcit, la guerra del Marroc (començada el 1909 i que durà fins a 1927), la repressió del «terrorisme» i la Setmana Tràgica de Barcelona (1909) van posar fi als projectes de renovació del maurisme.

És fàcil entendre les repercussions que una situació semblant havia de tenir per a la nostra terra. No és aquest el moment d'aprofundir-hi. Només volem recordar als lectors que, en el moment de ser elegit bisbe Pere Joan Cam-

pins, aquest és el panorama sociopolític i cultural que, amb els matisos propis de casa nostra, es viu també aquí. Podríem definir la circumstància, en el moment dels inicis del pontificat com de crisi social, política i cultural, amb les conseqüències que això suposa: una forta crítica del present, que estimula les millors ments i promou accions tendents a millorar la realitat, i a la vegada, un temps d'esperança, gairebé d'il·lusió en un futur que per necessitat es desitja i es vol diferent. Cada individu ho entén segons l'horitzó des del qual fa la lectura de la vida i de la mort, certament, però la majoria combrega amb una actitud: la urgència del canvi, conscients de les dificultats, dels perills i de les resistències de tot tipus, que també es donen.

Entre nosaltres, la llista, només la llista, de persones que han marcat la nostra història que visqueren aquest temps és corprenedora. Poques vegades se n'ha repetit la quantitat i la qualitat. Configuren el moviment de la Renaixença, l'inici del qual se sol situar en el 1840, amb el naixement de la revista literària *Palma*, d'inspiració romàntica i fundada per Josep Maria Quadrado, Antoni Montis i Tomàs Aguiló. Després compareixeran diaris, revistes i tot un conjunt d'edicions de llibres amb voluntat de retrobar la nostra llengua i de tornar-li el lloc que li pertoca en la vida i en la cultura. En el camp social, és el temps de l'organització del moviment obrer, de l'eclosió de moltes iniciatives que es mantindran ben vives fins a la Guerra Civil. I en l'àmbit de la cultura i de les arts ens basta recordar, a més dels esmentats, Jeroni Rosselló († 1902), Pere d'Alcàntara Penya († 1906), Miquel dels Sants Oliver († 1920), Miquel Costa i Llobera († 1922) i Joan Alcover i Maspons († 1926). L'any 1867 arribà a la nostra illa l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, que hi romangué llargues temporades fins a 1913 i que va deixar entre nosaltres molt bon record.⁴⁸

2. Les accions programàtiques de Campins

En aquest context, doncs, el bisbe Campins arriba a la seu mallorquina. Abans, en la seva tasca de rector i de canonge, ja hi era ben present. Però no hi ha dubte que l'elecció episcopal li conferí noves responsabilitats i, el que és més decisiu, més possibilitats i oportunitats inèdites d'incidir en la realitat que ben segur també ell desitjava canviar i millorar.

Es posa a treballar de seguida; tot just quatre dies després de prendre possessió del càrrec, el 28 de juliol, lliura la seva primera carta pastoral.⁴⁹ I pel mes de setembre ja es troba en disposició de dotar el Seminari diocesà d'un pla d'estudis nou, que s'implanta en aquell mateix curs.⁵⁰

⁴⁸ Vegeu Xamena Fiol (1978). *Història de Mallorca*.

⁴⁹ BOOM, XXXVIII, any 1898, pàg. 201-213.

⁵⁰ BOOM, XXXVIII, any 1898, pàg. 264-267.

Ambdues accions són programàtiques. Mostren de manera molt clara les intencions i la voluntat del nou bisbe i permeten copsar els eixos bàsics del programa que s'ha traçat.

Vegem què diu a la Carta Pastoral de 28 de juliol de 1898.

L'encapçala amb el lema episcopal que ha escollit: «Jesús Christus heri et hodie: ipse et in saecula», citació de la Carta als Cristians Hebreus.⁵¹ Una afirmació sens dubte pensada i ponderada, que reflecteix el nervi de les seves conviccions: per una part, el fonament de tota visió cristiana de les coses, Jesús ressuscitat, el Senyor i el nostre Déu, el Fill; per l'altra, la perenne validesa de la proposta cristiana, que ve d'ahir (tradició) però que s'ha d'encarnar en cada nou «avui» (actualització) on es desplega el temps, fins que Ell torni (futur de Déu). Una afirmació, doncs, que crea l'horitzó des del qual Campins se situa per portar a terme la lectura de la realitat (de la vida, de la història i del món), que li permeti trobar les accions que vehicularan amb eficàcia la salvació de Déu.

Molt en la línia de l'encíclica «Satis cognitum»,⁵² el primer objectiu que es proposa Campins és justificar la dimensió jeràrquica de l'Església en la voluntat explícita de Déu, per tal de treure'n la lògica de l'exercici del ministeri que li ha estat encomanat. Pedagògicament se serveix del simbolisme que conté el ritual de la consagració episcopal per explicar el seu significat teològic, jurídic i pastoral:

«En virtud de mandato pontificio se nos otorgó la gracia de la consagración y a este fin puesto encima de nuestros hombros el libro de los Santos Evangelios, y tocando simultáneamente con sus manos nuestra cabeza el obispo consagrante y los dos asistentes, pronunciaron aquellas palabras sacramentales: "Accipe Spiritum Sanctum." Luego el consagrante ungió nuestra cabeza y nuestras manos y nos entregó el báculo, el anillo y el mismo libro de los Evangelios, y terminando el incruento sacrificio del altar, nos coronó con la mitra, nos calzó los guantes y nos entronizó en el faldistorio, declarando así que se nos había conferido realmente la plenitud del Sacerdocio que en la Iglesia existe por institución divina.»⁵³

⁵¹ Hebr. 13,8: «Jesucrist, ahir i avui i per sempre.»

⁵² Escrita només dos anys abans de ser nomenat bisbe, el 1896.

⁵³ *Bolletí Oficial del Bisbat de Mallorca* (BOBM), XXXVIII, any 1898, pàg. 204.

Defineix llavors i descriu la manera com entén la tasca que li ha estat confiada i que ha de desenvolupar amb el seu ministeri a Mallorca:

«Por eso hoy al dirigirnos por primera vez a vosotros, Venerables Hermanos y Amados Hijos nuestros, después de nuestra consagración episcopal, os invitamos amorosamente a que apartando de nuestra ruindad y flaqueza vuestras miradas, consideréis esta permanencia vital y eficacísima de Jesucristo y entendáis que no es nuestra misión proponeros nada nuevo ni comunicaros ningún pensamiento recóndito nacido del propio ingenio, ni desenvolver ningún plan trazado en presencia de las circunstancias que nos rodean, sino sencillamente continuar la tarea nobilísima y salvadora de daros a conocer al Redentor divino y poner ante vuestros ojos su doctrina, su ley, su vida santísima, y hacer que penetre y se difunda más y más en vuestros corazones su acción vivificante y bienhechora.»⁵⁴

Concreta aquesta missió amb una referència cristocèntrica clara: anunciar Jesucrist és la missió ineludible i de sempre de l'episcopat catòlic:

«No se distingue ni discrepa por consiguiente nuestro propósito del que tuvieron y realizaron tantos predecesores nuestros, porque en esto consiste el fin primordial del episcopado católico y en esto se cifra su mayor gloria, en representar y mostrar siempre fielmente y con unidad maravillosa a Jesucristo ante las generaciones que se suceden sobre la faz de la tierra.»

Després passa a fonamentar per què fa referència al Crist, exposant el significat de la figura de Jesús, del qual destaca la «bellesa»⁵⁵ i la «veritat»:

«Él sigue siendo la Verdad indeficiente que todo lo ilumina y la sempiterna Justicia que todo lo santifica y la Hermosura inefable que todo lo realza y armoniza.»⁵⁶

De tot l'anterior en treu l'objectiu i marc de tot el seu programa i l'exposa:

«Ministerio grande y noble sobre todo encomio es promover en vosotros el conocimiento y el amor de Jesucristo, como impulso de toda recta progresión y como ley ineludible de todo legítimo crecimiento. Este es nuestro anhelo, a fin de que los ignorantes o engañados en materia de fe se instruyan e impongan en ella; y los que conocen los dogmas no rehúsen aplicarlos a la vida real y práctica, desenvolviendo así su intrínseca virtud y eficacia. Dichosos si lográramos que

⁵⁴ Íd., pàg. 205-206.

⁵⁵ Quatre vegades en quaranta línies.

⁵⁶ BOBM, XXXVIII, any 1898, pàg. 206.

palpitase con fuerza en el seno de nuestra sociedad el Corazón magnánimo de Jesucristo y que su vida se difundiese rica y exuberante por todos los miembros de esta congregación para Nos tan querida.»⁵⁷

I acaba especificant per a cada estament que forma l'Església el que considera bàsic per a la seva vivència cristiana i per integrar-se al programa que ell els proposa. Curiosament, usa el mateix esquema que emprà el Vaticà II a l'hora de parlar de l'Església com a poble de Déu. Primer es dirigeix als laics i laiques, amb paraules molt belles:

«Los que vivís engolfados en los negocios mundanales, los que con el trabajo de vuestra inteligencia o de vuestras manos os afanáis por arrancar a la naturaleza sus secretos y tesoros y beneficiarlos en provecho de todos, los que lucháis penosamente en esta batalla de la vida o gozáis momentáneo bienestar, los que andáis ensordecidos por el tráfago exterior o consumís vuestros días en el silencio del hogar, inmolándoos en holocausto invisible: volved hacia Él vuestros ojos, si acaso le habéis olvidado; y si le amáis y servís, creced y perfeccionaos en tan santo servicio.»

Segueix, llavors, la referència als preveres, que anomena cooperadors seus i als quals adverteix de la dificultat de l'hora present, i als membres del clergat regular, i acaba amb una salutació especial a les autoritats civils, a les quals ofereix cooperació i demana l'ajuda necessària:

«Para promover y realizar siempre el bien de esta pequeña Patria que anhelamos ver plena i dichosamente sometida al imperio de Aquel que lleva escrito en la vestidura de su Humanidad sacratísima: Rey de Reyes y Señor de los que dominan (Apoc. XIX, 16).»

De passada, els exposa la seva visió de la relació entre l'Església Catòlica i l'Estat.⁵⁸

Això fa de la tasca evangelitzadora, atesa la bellesa del Crist i la seva plena actualitat, una labor engrescadora i plena de sentir:

«Que nos aliente a todos la certidumbre de que nuestra labor no es vana, ni efímera ni caediza. La Religión en que vivimos es imperecedera; en nada la perjudican las vicisitudes de los tiempos y el mismo furor de los que la denuestan y persiguen revelan cuán incontrastables son su autoridad y poderío.»⁵⁹

⁵⁷ Íd., pàg. 209-210.

⁵⁸ Íd., pàg. 210-211.

⁵⁹ Íd., pàg. 212.

Ens interessa notar el següent:

- La comprovació del seu concepte d'Església, plenament coherent i calcat del de Lleó XIII i de l'encíclica «Satis cognitum».
- La insistència cristològica: Crist, centre, fonament, contingut i objecte del ministeri episcopal, per tant, de tot programa que hagi de desplegar la missió del bisbe. En subratlla explícitament la bellesa i la veritat, fonament de la vigència actual del missatge cristià. Una concreció lògica de la idea de Crist com a cap de l'Església.
- La formulació de l'objectiu que es proposa portar a terme, conseqüència de l'anterior: ensenyar la doctrina sobre Jesucrist i la seva voluntat; ajudar tots els membres de l'església mallorquina que la facin seva i la compleixin.
- També en línia amb l'estil del Papa, unió de teoria i pràctica: tot aquest programa no es redueix a un sistema d'idees, ben travades i expressió de la bona lògica de la veritat; han de ser portades a la realitat, per tal que informin la vida del cristià i incideixin en la transformació de la societat, de manera que els errors desapareguin i es retorni al reconeixement universal del Senyor.

Una prova de la voluntat pràctica i d'incidència en la realitat és el segon fet que volem analitzar: Campins pren possessió de la diòcesi el dia 25 de juny de 1898. Tres mesos després (el 20 de setembre) ja sortia promulgat un nou pla d'estudis per al Seminari Conciliar de Mallorca.⁶⁰ Es tracta d'una nova *ratio* pensada com a instrument privilegiat per a la formació dels futurs preveres de la diòcesi mallorquina, qualche cosa que el nou bisbe duia pensada i rumiada des de feia temps. Sens dubte, trobà bons col·laboradors que l'ajudaren a enllestir amb tan poc temps una reforma prou interessant. Però la idea i l'embranchida foren ben seves. A nosaltres ens interessa pel que revela de la manera com Campins es planteja i porta a terme el seu programa pastoral.

La motivació que aporta el bisbe en el seu decret és l'adaptació de l'ensenyament del Seminari a les directrius de Roma i la naturalesa «dels temps en què ens trobam». Les dues referències bàsiques que seguirà constantment són el magisteri pontifici i l'atenció a la realitat. Ho diu i ho repeteix: la seva voluntat és «concedir una major amplitud i intensitat als estudis eclesiàstics, amb la finalitat que es conservi el vigor de la tradició i es tingui en compte la racionalitat dels temps presents.» I ho torna dir al final del decret: «Amb

⁶⁰ BOOM, XXXVIII, any 1889, pàg. 264-267. Entre les pàg. 268-269 hi ha un esquema general dels cursos i de les assignatures. Tot el text està escrit en llatí.

aquesta modificació dels estudis no ens proposam altra cosa que la fidelitat més ardent a la intenció del Papa.» I, tot seguit, afegeix: «No tenim cap dubte que si es porta a terme amb la cura pertinent redundarà en major eficàcia pels estudis i en més gran esplendor i glòria de l'orde clerical de la nostra Diòcesi.»⁶¹

L'objectiu del nou pla, doncs, no pot ser més clar: la restauració de la cristiandat (idea programàtica de la carta pastoral inaugural) demana, en primer lloc, uns agents formats de la millor manera possible segons el doble vessant del programa, el coneixement de la tradició i l'adaptació a la nova raó que demana el temps. Preveres preparats, ben preparats, al servici d'una acció que vol incidir en l'Església diocesana i en la societat mallorquina per tal de restaurar una nova cristiandat, que, a la vegada i consegüentment, augmenti el prestigi social i eclesiàstic dels membres qualificats del presbiteri.

Per aquest motiu, estableix «que siguin més pocs els cursos del nostre Seminari i que s'hi estudiïn amb major força d'esperit les assignatures».

La novetat és la incorporació de l'estudi de les ciències físiques a la Filosofia Escolàstica, «en l'estudi de les quals el que principalment s'ha de procurar és veure de prop els sistemes i invencions d'ara i demostrar al mateix temps la seva concordança amb les veritats de la fe».

No es tracta, doncs, de curiositat ni diletantisme, sinó de capacitació pel que avui anomenaríem diàleg fe-ciència-cultura. Dels resultats en donaran bona prova les successives creacions: museu de ciències naturals, observatori astronòmic, museu diocesà, certàmens literaris, presència de membres del clergat en el món de la cultura, de la premsa...⁶²

Amb referència a les assignatures de Teologia Dogmàtica, Campins aporta algunes novetats prou interessants. Diu:

«A la Teologia Dogmàtica s'afegiran la Història Eclesiàstica, les Institucions Bíbliques i Canòniques i la Teologia Moral.»

Hi afegeix un cinquè curs, estudiat privadament i fora del Seminari després de l'ordenació «perquè així es vegi fins allà on els qui han cursat els anys anteriors hauran treballat per adquirir o perfeccionar les assignatures».

⁶¹ Els textos adduïts en aquest paràgraf són del text citat a la nota anterior i estan traduïts del llatí per l'autor

⁶² Si fem una ullada als llibres de text proposats, per exemple, de Filosofia, veiem que ha escollit els dels millors professors de l'època, com és ara, el P. Thomas Zigliara, un dels neotomistes més reconeguts de l'època.

Una crida a la bona síntesi i un convit a la formació permanent, de la qual també tindrà cura i es preocuparà.

Finalment –i és una cosa d'una importància tremenda–, introdueix al pla l'estudi de la llengua i literatura mallorquina al segon any de Teologia i la història de Mallorca al quart any. I això quan encara no s'ha arribat a la fixació de l'ortografia normativa, que vindrà més tard.

Dóna una importància especial a l'estudi del llatí, a la llengua castellana, a la història sagrada, a la geografia i a la música, que s'han de fer, però, prèviament a la iniciació dels cursos oficials. Amb aquesta prescripció vol assolir una doble finalitat: que el major nombre de preveres possible s'impliquin en l'ensenyament dels futurs candidats al ministeri ordenat i que es porti a terme un primer discerniment entre els qui demanen entrar al Seminari, de manera que siguin els millors i els més aptes els qui hi arribin a entrar.

En el primer i el segon any hom estudia la llengua grega i en el sisè, l'hebreu, la qual cosa és una novetat respecte a plans anteriors.⁶³

Un detall, probablement sense gaire importància però útil pel que haurérem de tractar més endavant, és que, a l'hora de definir el nou pla d'estudis, parla de «reforma dels estudis».⁶⁴ *Reformar* significa 'tornar a formar; fer modificacions en alguna cosa donant-li una nova forma, disposició, condició, especialment amb l'intent de millorar-la'.⁶⁵ En són sinònims «redreçament, renovació, reorganització, revisió, esmena, millorament, correcció».⁶⁶ Suposa una voluntat de canviar per millorar, per tant, d'intervenir en una realitat per tal d'aconseguir una millora en la seva funció. No pretén cap retorn a una situació passada, sinó transformar l'actual amb vista a adaptar-la a les noves necessitats del present i del futur immediat. El bisbe és conscient de la necessitat d'adaptar l'ensenyament del Seminari a una circumstància que exigeix alternatives a la immediatament anterior. I és el que vol amb el nou pla d'estudis. És molt probable que, tractant-se d'una persona tan preocupada per la precisió del llenguatge com era Campins, pensàs i escollís amb cura aquests mots que acaben per ser definitoris de la seva manera de veure les coses.

⁶³ Cfr.: Bauzá Ochogavía, M. (1981). «Els plans d'estudis del Seminari en el segle XIX». *Comunicació*, 17, pàg. 15-24. Palma de Mallorca. També: Rotger Capllonch, M. (1909). *El Seminario Conciliar de San Pedro. Estudio histórico sobre la enseñanza eclesiástica en Mallorca*. Palma de Mallorca: Tipolitografia de Amengual y Muntaner.

⁶⁴ En llatí, *hujus reformationis*: BOOM, XXXVIII, any 1889, pàg. 267.

⁶⁵ Institut d'Estudis Catalans (1995). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona – Palma de Mallorca - València.

⁶⁶ Franquesa i Lluelles, M. (1983). *Diccionari de sinònims*. Barcelona: Editorial Pòrtic.

Al cap de poc temps, Campins instituïa els certàmens al Seminari diocesà.⁶⁷ Alcover⁶⁸ aporta la llista dels nou temes que el bisbe proposa als seminaristes, tots «variats i suggeridors», com diu el biògraf de Campins. Són aquests:

1. Una poesia sobre la vocació de sant Pere;
2. Una descripció de l'arribada del cadàver del beat Ramon Llull a Mallorca després del martiri;
3. La telegrafia sense fils;
4. Restauració de l'Església de Mallorca en el segle XIII;
5. Estudi filosoficoteològic del *Libre del gentil e los tres savis*, del beat Ramon Llull;
6. Les Investidures: estudi historicojurídic sobre les lluites entre l'Església i l'Estat durant els segles X-XII;
7. Estudi sobre l'Evangeli segons Joan;
8. Traducció i anàlisi d'un text grec;
9. Traducció i anàlisi d'un text hebreu.

Els treballs, especialment els temes 1, 2 i 5, podien ser escrits en llatí, en mallorquí o en castellà. Reflecteixen prou els centres d'interès del bisbe, sempre tan coherent amb el projecte que vol desenvolupar: l'amor a Pere / el Papa; la identitat mallorquina; la preocupació pel diàleg amb la ciència; la dimensió jurídica de la restauració; l'interès per la Paraula en les seves fonts i un nou element important: Ramon Llull. Dos temes d'un total de nou el tindran com a objecte. Ens bastaria aquesta llista per sintetitzar les coordenades del programa del bisbe Campins!

Per les mateixes saons, donarà un nou impuls a la biblioteca episcopal.⁶⁹

Cal parlar també de les conferències teològiques i litúrgiques que va establir per a la formació permanent del clergat, la temàtica de les quals ell mateix es preocupava d'assenyalar i anunciar al BOBM.⁷⁰ Trobaríem les mateixes insistències en els continguts i la preocupació per la competència intel·lectual dels clergues mallorquins. Notem ja i de passada la presència en el mateix títol de l'interès per la litúrgia.

⁶⁷ 21 de juny de 1899.

⁶⁸ Alcover, A. M. (1915). *Vida* [...], pàg. 29.

⁶⁹ Cfr.: Alcover, A. M. (1915). *Vida* [...], pàg. 44 i s.

⁷⁰ Mensualment el BOOM anirà publicant els temes de les conferències teològiques i litúrgiques, que es tenien a la Seu sota la presidència del canonge penitencier i en totes les altres parròquies, mentre hi hagués tres ordenats in sacris, sota la presidència del mateix rector. Aquestes conferències havien de durar una hora; havien de ser tres els dissertants, un per cada tema, i hi havia d'haver sempre un tema teològic, un tema moral i un tema litúrgic. Alcover, A. M. (1915). *Vida* [...], pàg. 33-34.

Sens dubte, una cosa que aportarà llum a la nostra reflexió és una pàgina del *Compendi de la doctrina cristiana*,⁷¹ que transcrivim immediatament. Com que es tracta d'un «compendi», val a dir que és una síntesi acurada i pensada per a nins i nines, i, per tant, es vol de fàcil comprensió i ens posa en contacte amb el pensament més nítid del bisbe i dels seus col·laboradors sobre el tema de l'Església. Diu així:

«L'ESPERIT SANT - L'ESGLÉSIA CATÒLICA I EL SEU CAP VISIBLE

»P. ¿Creys vos en lo Esperit Sant?

»R. Sí, pare, perque es vertader Deu i la Tercera Persona de la Santíssima Trinitat, igual al Pare y al Fill.

»P. ¿Que es la Santa Iglesia Católica?

»R. La congregació dels feels cristians, el cap de la qual es Jesucrist, y el Papa son Vicari en la terra.

»P. ¿Pot faltar o errar la Iglesia?

»R. No, pare, perque així le hi prometé Jesucrist.

»P. ¿Qui es el Cap visible de la Iglesia?

»R. El Papa.

»P. ¿A-n-e qui deys Papa?

»R. Al Sumo Pontífice de Roma, el qual, com a Vicari de Cristo, estam tots obligats a obeir.

»P. ¿Per que lo anomenam Sumo Pontífice?

»R. Perque així com Sant Pere era el príncep dels Apòstols, ell es el major de tots els Bisbes.

»P. ¿Perque deys de Roma?

»R. Perque, essent la Iglesia Romana la Mare y Mestre de totes les Iglesias particulars, el Pastor d'ella es el Pastor de los altres Pastors.

»P. ¿Perque li donau el nom de Vicari de Cristo?

»R. Perque en lloch del Salvador governa la seua Iglesia en la terra.

»P. ¿Per que deys que tots estam obligats a oirlo?

»R. Perque el qui no l'obeeix, es cismátich.

»P. ¿Que vol dir cismátich?

⁷¹ *Compendi de la doctrina cristiana que per a la seva diòcesis ha fet compondre y publicar l'Illm. y Rvd. Dr. D., bisbe de Mallorca* (MCM). Palma: Estampa de Sanjuan, Germans. (Segona edició).

»R. El qui romp el vincle de caritat quui regeix dins la Iglesia, axò es, el qui nega la obediencia y sumissió deguda als llegítims Prelats, principalment a-n el Suprme qui es el Papa.

»P. ¿Es gran ditxa ser fill de la Iglesia?

»R. Ho es tant, que el qui no la té per mare, no pot tenir Deu per pare.

»P. ¿Que enteneu per la Comunió dels sants?

»R. Que tots els qui estam en esta Iglesia, participam juntament dels sacrificis, sacraments y bones obres que en tot ella se fan.

»P. ¿Quals son els cristians qui no participen d'aquesta comunió?

»R. Els heretjes y excomunicats.

»P. ¿ Qui son els heretjes?

»R. Aquells qui, havent rebuda la fe, erren contra les veritats d'aquesta mateixa fe, y no se volen sometre a la ensenyances dogmàtiques de la Iglesia.

»P. ¿Y basta, per esser heretjes, errar contra una no més d'aquestes veritats?

»R. Sí, pare; y duptar de qualsevol veritat de fe, ja es caure en heretjia.

»P. ¿Y qui son els excomunicats?

»R. Aquells cristians qui, en càstich del mal que han comés, per disposició dels Superiors Eclesiàstichs queden privats de la comunió de la Iglesia, axó es, dels sacraments y dels altres bens que rebem de la Jurisdicció y Ministeri de la Iglesia.

»P. ¿Els pecadors en participen?

»R. Sí, pare, encare que no perfectament.

»P. Y en participen els benaventurats, y les ànimes del purgatori?

»R. No té dupte, porque componen ab nosaltres una mateixa iglesia, la qual es militant en la terra, triunfant en el cel y penat (vol dir segurament: penant) en el purgatori.»⁷²

Afegim, com a text il·lustratiu de la hipòtesi que estam tractant la definició de fe que conté aquest mateix compendi:

»P. ¿Que cosa es fe?

»R. Creure tot lo que té y creu la Santa Mara Iglesia Catòlica Romana, principalment lo que se conté en el Credo y en los Articles de la Fe.»

⁷² *Compendi* [...], pàg. 36-40.

Notem:

- En l'àmbit purament formal, l'ús de la lletra majúscula. És una forma elemental de mostrar gràficament –una imatge val més que mil paraules– la importància de les coses a què es refereix un text. Tractant-se d'un «catecisme», tendent a comunicar de manera clara i concisa el que és fonamental –per tant, indiscutible–, és la manera més elemental de fer que el destinatari interioritzi l'imaginari que hom li vol comunicar. Van sempre en majúscula les paraules *Déu, Pare, Fill, Esperit Sant, Jesucrist, Cristo* (sic), i *Primera, Segona, Tercera Persona de la Trinitat*. A vegades, *Fe* va en majúscula,⁷³ altres vegades, gairebé sempre, en minúscula. Quan parla de l'*Església* («*Iglesia*»), de la qual diu que és «*Mare y Mestre*» (sic), també ho fa en lletra majúscula.⁷⁴ També ho fa sempre que es refereix al Papa (*Vicari de Cristo, Sumo Pontífice, Cap visible*), i en parlar dels *bisbes* i del *Pastor* i dels *Pastors*. En canvi, escriu *purgatori* en minúscula.
- De divuit preguntes, set tenen com a contingut directe i explícit una referència al Papa. Si hi afegim la curiosa al·lusió als cismàtics, heretges i excomunicats, i la seva definició a partir de la relació amb la fe i les decisions de la jerarquia, la conclusió és evident: el que ha de quedar clar per sobre de totes les altres notes de l'Església és la seva dimensió jeràrquica.
- La definició de fe, nucli de la concepció del catolicisme, també és molt significativa: es tracta de l'adhesió intel·lectual i cognitiva al magisteri de l'Església, que esdevé així la mediació per excel·lència de la veritat necessària per a la salvació.

Una mostra clara de l'eclesiologia de Campins.

Podríem insistir gairebé en cada una de les iniciatives, nombrosíssimes, que porta a terme durant els anys del seu govern el nostre bisbe. Pensam que és suficient el que hem dit fins aquí per esbrinar amb certesa els eixos del programa de Campins. L'anàlisi de les successives pastorals, decrets, activitats, accions i programes que se succeeixen fins a la seva mort, el febrer de 1915, en són prova fefaent. Segons la nostra opinió, els eixos són aquests:

- El contingut, tant a l'hora de la teoria com de la pràctica, coincideix plenament amb el projecte del papa Lleó XIII: la restauració de la cristiandat. Campins se sent totalment identificat amb la proposta del Papa, que creu que és la més idònia per afrontar els gravíssims reptes que el

⁷³ Íd., pàg. 25.

⁷⁴ A la pàgina 38 escriu en minúscula «mare».

moment actual presenta en l'Església universal i a la de Mallorca en concret. El fet que el bisbe Campins definís amb tant d'interès i precisió la intervenció de Gaudí a la Seu com a restauració és, sens dubte, una prova del que acabam de dir: volgué en tot moment que el fet fos interpretat a partir dels paràmetres del moviment general promogut per Lleó XIII: la restauració de la cristiandat.

- A partir d'aquest horitzó, estableix l'objectiu general del seu propi projecte. És aquest: restaurar l'Església de Mallorca per tal que torni exercir el paper de mestra i dirigent del poble mallorquí (dimensió social del projecte), com ho ha fet en el passat, i, així, es trobi en condicions de servir de medidora de la salvació que ve de la bellesa i la veritat de l'Evangeli de Jesucrist (dimensió teològica i pastoral del projecte).
- Per assolir aquest objectiu general, Campins i els seus col·laboradors aniran programant un conjunt d'objectius particulars:
 - Restaurar la consciència cristiana del poble mallorquí, per tal de reconduir-lo al si de l'Església, després dels esdeveniments històrics recents i enfront d'una cultura que el pot destruir, tot negant la seva identitat més pregonera. Per això, caldrà recuperar la llengua pròpia i restablir la memòria històrica del paper que l'Església ha jugat en la creació de la identitat dels mallorquins, a partir de la conquesta del rei Jaume I i dels seus successors. En aquest sentit, cobra tot el seu valor la referència a l'edat mitjana, temps de la conquesta providencial en què es recupera la fe cristiana perduda durant la dominació musulmana. Es tracta del temps, també, de la nostra curta dinastia, en què les coses eren i es feien com havien de ser i fer-se. La sobrevaloració de l'estil gòtic i el refús que fa del barroc ha de ser entès des d'aquesta consciència. En definitiva, aquest és un objectiu particular clarament cultural, però necessari per incidir en la societat del temps, en funció de la restauració desitjada. La intervenció a la Seu en serà la penyora més preuada i l'acció que simbolitzarà la totalitat del programa episcopal. Ho veurem.
 - Crear una classe dirigent de preveres savis, preparats i competents, entesos en les ciències humanes segons demana el tarannà de l'època, que siguin capaços de dialogar amb els defensors d'alternatives no catòliques. Clergues que gaudeixin del prestigi suficient per ser reconeguts per la societat civil. Al mateix temps, promoure la formació permanent al màxim i en la mesura de les possibilitats de tot el col·lectiu clerical.
 - Potenciar i afavorir la formació dels laics, començant pels nins i nines, a través de l'explicació del catecisme; de la presència en els mitjans de comunicació de l'època (amb la creació de la Confraria de la Doctrina

Cristiana; l'edició del catecisme en la nostra llengua; les edicions de nombroses obres de tipus religiós, pietós i apològic...).

- Exercici de la dimensió magisterial del ministeri de bisbe, orientada en aquest sentit i que es desenvolupa mitjançant les pastorals freqüents, circulars i intervencions públiques del bisbe, la temàtica dels quals sorprenen per la pluralitat de temes i qüestions. El BOOM d'aquests anys⁷⁵ en dóna compte en les seves pàgines.
- Renovar i potenciar la vida cristiana del poble de Déu mitjançant la devoció entre la gent més senzilla (també la més nombrosa), promovent la devoció a la Mare de Déu, a sant Josep, als sants, el rosari i les quaranta hores.
- Crear noves associacions i moviments en favor dels més necessitats, especialment de la classe obrera incipient, que puguin contrarestar l'acció dels qui neguen l'interès de l'Església en la pobresa i les seves causes.
- Fomentar la comprensió i la participació en la vida litúrgica de l'Església de tots els seus membres (clergues i laics). Això suposa reformar la celebració litúrgica segons les directrius de la Santa Seu, afavorir el cant gregorià i crear nous centres de culte segons el gust i l'estil del temps. Revitalitzar la participació dels fidels, que han de passar de purs espectadors a tenir part activa en el culte.

3. Campins i la renovació litúrgica a la diòcesi de Mallorca⁷⁶

Que es tracta d'una de les qüestions que Campins considera cabdals per al seu programa resulta evident d'acord amb l'interès i els esforços que hi va dedicar. En són prova les nombroses iniciatives i disposicions que prengué en aquest sentit al llarg de tot el pontificat. Ara mateix ho veurem.

La raó de la importància que li atorgava era perfectament coherent amb la seva eclesiologia. D'aquesta concepció de l'Església naixia la idea que Campins tenia de la litúrgia: la celebració del culte oficial de l'Església Catòlica, que cal efectuar de tal manera que expressi el que és l'Església, allò que la defineix i la distingeix de qualsevol altra institució. L'acció que realitza el cos de Crist ha de visualitzar el que resulta invisible per la seva naturalesa: l'ànima de l'Església, és a dir, el misteri pasqual de Jesús mort i ressuscitat. Per això s'ha

⁷⁵ 1898-1915, volums XXXVIII-LV.

⁷⁶ La informació de què disposam sobre el tema de la litúrgia ens ve donada, fonamentalment, per tres fonts: Alcover, A. M. (1915). *Vida* [...], en què l'autor dedica el capítol 18, pàg. 142-155, i que prova de la importància que té per al pontificat aquesta qüestió; tres articles publicats al *Correo de Mallorca* els dies 30 i 31 de març i 3 d'abril de 1915 pel canonge M. I. Sr. Joan Quetgles i Prats, i el BOOM, on es poden trobar els textos de les disposicions que el bisbe va prendre durant els seus anys de pontificat.

de servir d'elements materials, de gestos i accions, d'un temps i d'un espai, que realitzin el que signifiquen. Per tant, han de ser positivament establerts per l'autoritat.

Alcover aporta una definició de litúrgia, gairebé sense voler, que, per això, té una importància més palesa. Diu:

«N'era un enamoradíssim el nostre gran bisbe d'aquesta sèrie de lleis de l'Església que regulen totes les funcions i actes del sagrat culte i que s'anomenen Litúrgia.»⁷⁷

S'hi identifica la litúrgia amb la regulació que la més alta jerarquia dicta per tal d'universalitzar-la, unificar-la, fer-la expressió de la vida eclesial, sobretot, de la seva naturalesa jeràrquica. Una visió, doncs, teològica però també jurídicista o rubricista pròpia de la mentalitat centralitzadora i controladora del temps.

En iniciar el seu pontificat, Campins es troba amb una realitat litúrgica concreta que ell cerca canviar per acostar-la a l'ideal que de bon principi és el seu, perquè no li agrada. Hi constata mancances greus, de les quals analitza les causes, amb la intenció de trobar-hi solucions possibles. En parlarà sempre com de la necessària restauració en aquest camp concret.

No ha de partir de zero:

«El bisbe Campins fou un dels primers bisbes d'Espanya que se feu eco del sanitos moviment litúrgic que la meritíssima i gloriosíssima Orde Benedictina promogué i que el Bisbat⁷⁸ belga i francès fonamentaren poderosament.»⁷⁹

Aquesta afirmació ens posa al davant dels continguts que el bisbe pretén recuperar: aquells que són pensats, elaborats i proposats pel moviment litúrgic incipient, del qual nosaltres ja hem parlat.

Campins en fou un pioner entusiasta.

Forma part del programa del dit moviment la supressió d'usos i costums litúrgics corromputs pel temps o la rutina; la valoració de la litúrgia medieval i romana com l'expressió més genuïna de la celebració; la redescoberta del cant gregorià, considerat el que millor expressa la veritat del culte catòlic i la fidelitat a les rúbriques que vehiculen el sentit últim de la celebració, que ara

⁷⁷ Alcover, A. M. (1915). *Vida* [...], pàg. 142.

⁷⁸ Vol dir «l'episcopat».

⁷⁹ Alcover, A. M. (1915). *Vida* [...], pàg. 142.

es pensa i es vol viure com a acció principal del cos de Crist. És essencial per a aquest projecte assolir una participació cada vegada més activa i plena del poble cristià, vertader subjecte del culte catòlic, amb el bisbe i els preveres, que la tergiversació de les coses ha convertit en únics actors de la litúrgia.

Ho podem dir amb altres paraules, tal vegada més gràfiques: a l'edat mitjana es vol expressar en la distribució de l'espai celebratiu la separació entre clergues i laics, cada un amb la seva competència, responsabilitat i funció (la qual cosa és pròpia d'una societat netament estamental). A partir de Trento, després de la Reforma protestant que insisteix en el sacerdoci comú i posa en qüestió la necessitat del ministeri, el lloc del culte ha de mostrar la diferenciació de ser i de tasques entre bisbe, preveres i laics. Amb Lleó XIII, se cercarà que l'espai expressi la comunió a partir de la jerarquització. En el primer dels casos, l'edat mitjana, hi haurà d'haver un lloc per als clergues, tancat, distint, separat del dels laics, que van a «oir», no a «veure», missa. Després de Trento, caldrà una nova distribució (obra del barroc) que insistirà a fomentar la solemnitat i la pompositat de la litúrgia, que impressiona i crea distància davant de la majestat de l'absolut, i accentua, així, la grandiositat dels retauls, dels tabernacles, de les seus episcopals... Es «va» a missa amb la intenció de contemplar un espectacle bell i august, a to amb les litúrgies règies i d'exaltació del poder. Per això ja no es construeixen els cors al mig de les esglésies. Amb Lleó XIII i la seva nova manera d'explicar el ser de la comunitat eclesial, es voldrà recuperar la visualització necessària no sols per a l'admiració distant, sintó també per al foment de la comunió, mantenint, això sí, ben palesa la dimensió jeràrquica de l'Església. La nostra Seu en serà un exemple prou eloqüent, com hem de comprovar.

L'objectiu, doncs, que es proposa Campins pel que fa a la celebració del culte és restaurar la manera de celebrar el culte catòlic a la seva diòcesi. Alcover ens ho diu amb la seva contundència habitual:

«Observança estricta i implacable de les lleis de l'Església sobre les sagrades funcions.»⁸⁰

L'observança, segons el mateix Alcover, «li valgué censures ben lamentables i sense cap ni peus».⁸¹

No hi ha hagut mai cap reforma sense oposició i encara menys a Mallorca. Campins no podia ser-ne una excepció. La hostilitat que les actuacions

⁸⁰ Alcover, A. M. (1915). *Vida* [...], pàg. 142.

⁸¹ Íd., pàg. 142.

del bisbe alçaren a la Mallorca d'aquell temps és una qüestió que no convé obviar, perquè podria semblar que només va rebre elogis i aprovació, però que nosaltres no podem tractar aquí. Res més enfora de la realitat. La societat i l'església mallorquines es trobaven, com hem tingut ocasió de dir, en ebullició i prou dividides en bàndols, famílies i interessos. Sobretot l'integrisme actiu i militant no perdonà al nou bisbe que no fos dels seus. Basta recordar l'actitud de Campins cap al que Alcover anomena «l'urbionisme»,⁸² que descriu com a «barrumbada» que afectà els primers temps del pontificat. Aquest grup escrivia a la publicació anomenada *Urbión* i pretenia «ésser el dipositari i custodi exclusiu de la integritat de la doctrina catòlica, de la doctrina antiliberal».⁸³

Bona definició d'una gent que tan flac servici ha prestat sempre a l'Església universal i a cada església particular, en aquest temps necessitat de coratge i valentia a l'hora de pensar el futur. Durant els anys de govern del bisbe Campins, sempre tingué una oposició, a vegades soterrada, a vegades ben explícita, de tots aquells que veien els seus interessos no suficientment assumits per l'equip en el govern, tant polítics com religiosos. A l'hora de la intervenció a la Seu no deixaren d'aprofitar l'oportunitat. Ho diu ell mateix molt entre línies a la carta pastoral que tot just comentarem.

Resulta, però, molt interessant l'estratègia que segueix per tal de portar a terme el programa que des del primer dia s'ha traçat. Molt en l'estil que el caracteritzarà en totes les seves empreses, parteix de l'anàlisi seriosa de la qüestió que vol envestir; confronta les dades que li aporta aquesta amb les seves conviccions, sòlides i clares, i aprofita l'ocasió per exposar-les –moment teòric–; elabora les mediacions oportunes que fan possible la realització dels objectius –moment pràctic–; cerca bons col·laboradors –si no en té, en crea, mitjançant la formació oportuna–; programa accions segons les oportunitats que li brinda la lectura de la realitat a la qual roman sempre atent –retorn a la circumstància per transformar-la. És aquí on més es revela com a bon deixeble de Lleó XIII, que ha proposat una determinada metodologia a l'hora de situar-se davant de la recerca de la veritat.⁸⁴ És la proposta neotomista, més pràctica que teòrica en el cas de Campins, que –també és un altre tema que seria fecund estudiar– es troba potenciada per la referència lul·liana, amb la seva afirmació de les possibilitats de la raó, a l'hora d'exposar el misteri, i del primat de l'amor per sobre de qualsevol altra cosa. Recordem que, abans

⁸² Íd., pàg. 30-33.

⁸³ Íd., pàg. 31.

⁸⁴ Encíclica «Aeterni Patris».

d'arribar a la Seu de Mallorca, Campins és conegut per dues intervencions acadèmiques, les úniques que hom li coneix.

La primera, l'any 1890, a l'Acadèmia Filosoficocientífica de Sant Tomàs d'Aquino de Barcelona.⁸⁵ Es tracta del discurs de la festa anual d'aquesta institució, que li encarreguen al futur bisbe de Mallorca sobre el tema «La libertad de Dios». Tant el tema com el mètode que usa són clarament d'inspiració tomista, cosa que li val l'aplaudiment dels lectors i oients.

La segona, és de l'any 1889, en ocasió del Primer Congrés Catòlic de l'Estat Espanyol. El senyor rector de Porreres hi envia un estudi sobre les condicions que ha de tenir per ser exacta la definició del concepte general de ciència, el títol del qual era: «Definición y condiciones de la ciencia». Tracta d'aquest tema des de la mateixa perspectiva teòrica i metodològica, una altra de les coordenades que vertebraren el seu pensament.

Això ens permet proposar una conclusió: Campins no fou mai un intel·lectual que pensa la realitat i diu els resultats de les seves conclusions teòriques. Sempre se serví d'una formació sòlida, que li aportaren els anys d'estudi i el contacte amb el pensament impulsat per Lleó XIII per fecundar l'acció pastoral, si amb aquest mot entenem la realització d'un programa que té la veritat catòlica com a objectiu.

Vegem els resultats pel que fa a la renovació litúrgica.

La primera preocupació entorn de la qüestió, probablement perquè era la més visible i la que tenia una solució més senzilla, es refereix al cant a la litúrgia. El dia 1 de gener de 1901, en ocasió de l'edicte d'oposicions pel benefici d'organista de la Seu, imposa al futur beneficiat l'obligació de «informar el Capítol de Canonges sobre les composicions musicals de tot gènere que, o per haver-les introduïdes el mal gust o per haver-les viciades la rutina, pertoc suprimir-les o revisar-les; i ajudar a la reforma de la música religiosa dins de la Diòcesi sense manca del servici a la Seu».⁸⁶

Prenem-ne nota: caldrà revisar per tal de suprimir tot el que ha provocat el mal gust (un concepte que li és freqüent a un enamorat de la bellesa) o la rutina. No sols a la Seu, també a tota la diòcesi ha d'arribar aquest esforç de reforma. Revisar, suprimir, crear, substituir i reformar són verbs cabdals en el programa de Campins.

⁸⁵ De la qual és soci a partir de 1887.

⁸⁶ BOOM, XLI, any 1901.

El dia 3 d'octubre de 1903 crea, d'acord amb el Capítol, la plaça de mestre de capella de la Seu i li imposa l'obligació «d'influir en que la melodia gregoriana fos lo més pura possible».⁸⁷

Un mes després, gairebé dia per dia (el 5 de novembre) ve a Mallorca el pare Clop, franciscà del primer orde, per ensenyar als Terciaris Franciscans Regulars el vertader cant gregorià. El bisbe el convida a romandre al Seminari diocesà uns quants mesos per tal d'anostrar els futurs preveres de Mallorca en aquesta matèria.

Juntament amb el Capítol de canonges el convida a donar una sèrie de conferències en tot el clergat sobre el tema de la importància i naturalesa del cant gregorià.

El mateix pare Clop compon per a l'ús de la diòcesi un «breve método de canto gregoriano», que dedica al senyor bisbe i que és costejat pel Capítol.

El bisbe proposa al pare Clop que instrueixi la senyoreta Esperança Obrador per tal que pugui ensenyar el gregorià a les monges de clausura de tota l'illa per millorar la pregària litúrgica.

Pius X, el 22 de novembre de 1903, publica el famós *motu proprio* «Tra le sollecitudini» sobre la música sacra. Segons Alcover, Campins el rep via nunciatura el 14 de gener següent. No cal insistir gaire en el fet que se sentí totalment identificat amb el pensament i les propostes del Papa. Segons la seva manera habitual de procedir, crea dues comissions per a l'aplicació del decret: una de tècnica, a la qual li encomana l'estudi a fons del *motu proprio*, per tal que es trobi a punt de donar complida resposta a les preguntes que hom li pogués plantejar de qualsevol punt de Mallorca, i una altra d'executiva, encarregada de dur a la pràctica arreu de l'illa les conclusions de la secció tècnica. Alcover⁸⁸ hi afegeix que la seva labor fou tan eficient que el dia 12 de març els seminaristes ja pogueren cantar sota la direcció del pare Clop la missa «Fons Bonitatis» per la festa de Sant Gregori el Gran. Aquestes disposicions van acompanyades de successives resolucions destinades a motivar fins i tot econòmicament els responsables de les parròquies a introduir el cant en les celebracions.⁸⁹ Al mateix temps, d'acord amb la comissió corresponent, dicta normes de control i qualitat tant de les partitures com de l'execució del gregorià.

El 20 de setembre de 1909 crea al Seminari la Schola Cantorum amb la finalitat que canti a la Seu en les solemnitats, sobretot per Setmana Santa.

⁸⁷ BOOM, XLIII, any 1903.

⁸⁸ Alcover, A. M. (1915). *Vida* [...], pàg. 144.

⁸⁹ Íd., pàg. 145.

Aprofitant una doble vacant que es produeix a la Seu d'un benefici reial⁹⁰ estableix un segon organista i crea el càrrec de mestre de capella i cor, la funció del qual ha de ser «promoure i vel·lar l'execució del cant litúrgic, tant el gregorià com el figurat, i dirigir els assaigs diaris que han de tenir els primatxers de les melodies del dia següent, malavejar que els llibres de cor sien conformes a les disposicions pontificies, vel·lar i perfeccionar l'educació musical dels vermellts de chor, regentar les classes de cant litúrgic del Seminari i donar conferències quinzennals sobre música religiosa an els primatxers de la Seu i a tots els altres clergues».

La segona vacant és d'una canongia, que el bisbe destina a «dirigir i procurar la més exacta execució de la Sagrada Llitúrgia a la Seu i promoure l'estudi i l'aplicació de la mateixa dins tota la Diòcesi, especialment per vida de conferències quinzennals en el Seminari».

Un poc més tard, en vacar la canongia de Josep Miralles, promogut a bisbe de Lleida,⁹¹ el bisbe d'acord amb el Capítol la destina a «promoure i vel·lar a la Seu el compliment de les disposicions canòniques sobre música sagrada».

El 1900 restableix les conferències mensuals obligatòries dels clergues. S'hi haurà de tractar sempre un tema litúrgic, almenys durant un quart d'hora.

Aquell mateix any crea la Càtedra de Litúrgia al Seminari, absent en el pla d'estudis de 1898, amb exercicis pràctics de rúbriques.

Tot això, però, té una clara finalitat: propiciar i fer possible la participació del poble en la celebració litúrgica, de la qual aleshores el cant es considerava forma privilegiada. Per això, mana que s'ensenyi la gent de totes les parròquies la tonada de les respostes de la missa, les parts pròpies de la missa «De Angelis», alguns càntics que es repeteixen més sovint en les activitats litúrgiques,⁹² etc. Al mateix temps, servint-se del full parroquial dels diumenges, fa que s'expliqui la missa, cada una de les seves parts. A l'hora de morir preparava un missal en català de Mallorca i un ritual per a ús dels fidels.

Aprofitant el jubileu sacerdotal de Pius X (1908) se serveix de les tres obres que el Papa més recomanava (l'aprenentatge del catecisme, la comunió més freqüent i la participació dels fidels en el cant litúrgic) per intensificar l'impuls en aquesta direcció.

⁹⁰ L'any 1911.

⁹¹ El 1914.

⁹² El *Tantum Ergo*; *Sacris Solemnis*, *Te Deum* [...], per exemple.

Alcover acaba la seva referència a l'amor de Campins per la litúrgia dient:

«Com el seu lliturgisme li sortia del cor, hi posà la darrera pedra quan se va veure la mort davant. Quant li varen dir de rebre els Sagraments se feu llegir el capítol De Episcopo aegrotante del Cerimonial de bisbes per observar-lo puntualíssimament... i lo que més comenà, que en el seu enterrament i funeral observassin estrictament lo que manen el Cerimonial i Pontifical Romà.»⁹³

I es féu.

Són algunes, no totes, de les activitats que promogué Campins amb vista a la consecució dels objectius que s'havia proposat en relació amb la celebració del culte catòlic a la seva diòcesi. Mostren amb escreix la preocupació pel tema litúrgic. A nosaltres ens serveixen per copsar amb més nitidesa la seva visió de les coses i la manera com s'enfronta a l'acció pastoral.

4. La idea de la restauració de la Seu de Mallorca

Campins feia temps que acaronava la idea d'una intervenció fonda a la nostra Seu. Ell mateix ho deixa caure al començament de la Carta Pastoral del dia 15 d'agost de 1904. I està fora de dubte que ho té present des del primer dia de la seva elecció episcopal. Sap perfectament que no és el primer en aquest propòsit: altres abans i molt abans han sentit la mateixa necessitat, sobretot pel que fa a la ubicació del cor, que impedeix ostensiblement la visibilitat de la celebració. Coneix aquests intents, que té en compte i que l'esperonen.

M. Rotger, citat i traduït per Alcover, diu:

«Ja en el segle XVIII amb motiu de perillar un dau de volta de les naus de la Seu no s'hi faltà gaire per provar de restituir el cor al seu lloc primitiu, la Capella Reial.»⁹⁴

El senyor Antoni Furió,⁹⁵ al seu torn, expressava el sentiment general dels mallorquins l'any 1840 en dir:

«Es cierto que las catedrales de nuestra España tienen un estorbo que les quita mucho de su magnificencia y suntuosidad. El coro, puesto al centro de la nave mayor, ocupa un puesto que impide el que en las grandes solemnidades pueda

⁹³ Alcover, A. M. (1915). *Vida* [...], pàg. 154-155.

⁹⁴ Rotger Capllonch, M. (1907). *Restauración de la Catedral de Mallorca*. Palma de Mallorca: Tipolitografía de Amengual y Muntaner; Alcover, A. M. (1915). *Vida* [...], pàg. 58-62.

⁹⁵ Furió A. (1840). *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, Palma. La citació la prenem d'Alcover, A. M. (1915). *Vida* [...], pàg. 59.

el pueblo asistir cómodamente a los divinos oficios. Contra esta costumbre han clamado nuestros mejores viajeros Ponz y Bahamonde, sin conocido provecho. Es verdad que no hace muchos años que se trató de trasladar el coro tras el altar mayor, haciéndose salir éste, más hacia el centro de la capilla real; pero o bien sea que las empresas útiles tienen siempre opositores a muchos ignorantes o que las circunstancias del tiempo no favorecieron este acertado pensamiento, lo cierto es que tenemos en el centro de la Catedral un edificio que tiene ochenta y siete pies de longitud i cuarenta y ocho de latitud.»

Notem la raó que addueix aquest autor com a causa de no haver-ho pogut fer: l'oposició de molts, i la que considera més important per justificar la necessitat de dur-ho a terme: la impossibilitat de participació per part de la gent en el culte, que ni tan sols veu les accions que es porten a terme sobre el presbiteri i a l'interior del cor. Ambdues les recollirà Campins.

Jaime Villanueva, en la seva importantíssima i voluminosa obra *Viaje literario a las iglesias de España*,⁹⁶ també ofereix un text que consideram prou interessant:

«El coro está en medio de la nave mayor, como se acostumbra en nuestras catedrales, donde como en todas ellas hace inútil la mayor parte del templo a los fieles que concurren a los oficios y sermones. Es cosa para notarse, y ya te lo he dicho otra vez, que todas las costumbres monacales que adoptaron nuestras iglesias antiguas sólo hayan conservado la de los coros en medio de la iglesia, que es puntualmente la que nunca debieron adoptar; porque los templos de las catedrales no eran hechos para solo el clero, como lo eran para solo los monjes las iglesias de los monasterios. Y todavía admira más que pudiese tanto la costumbre, que aun en iglesias puramente seculares, como esta, se hiciese tal cosa de propósito. Aunque a decir verdad yo me inclino a creer que el grande arquitecto que trazó su planta, ideó el coro en lo que ahora es capilla real mayor... Aun hoy, si se siguiese el pensamiento del artífice, sacando el altar a la entrada de la capilla, quedaría hermosísimo el templo con la traslación del coro, con no poca comodidad de los cantores.»⁹⁷

També cal subratllar la referència a la inutilització de l'edifici sencer amb vista a la participació dels fidels; la introducció de l'estil monàstic en contra de la idea primitiva dels creadors de la Seu, i la proposta de recol·locar el cor a la capella Reial.

⁹⁶ XXII; Madrid (1805-1851). Parla de la Seu de Mallorca a la carta CXLVII. Els toms XXI i XXII són tots de la història eclesiàstica de Mallorca.

⁹⁷ Citat per Alcover, A. M. (1915). *Vida* [...], pàg. 60.

Va ser, però, el senyor J. B. Peyronnet qui elaborà un vertader projecte de trasllat del cor. L'ocasió l'aportà el terratrèmol que el 15 de maig de l'any 1851 esquarterà la façana i posà en perill tot l'edifici. Peyronnet presentà l'any 1854 al govern central un pla de restauració que coneixia dos moments: un d'exterior, que afectava la façana i el campanar i l'altre, interior, consistent a llevar el cor de la nau major i tornar-lo posar dins la capella Reial, passant l'altar i el retaule vell ogival més endavant, en el primer tram de la capella. El projecte fou aprovat dos anys més tard pel Reial orde del 17 de març de 1858.⁹⁸ No tenia gens en compte la capella de la Trinitat ni recuperava la càtedra episcopal del segle XIV.

De fet, només es portà a terme el projecte exterior, que recuperà la façana i la deixà tal com la tenim avui.

De la consideració d'aquests intents, podem constatar, doncs, que era una idea comuna la dificultat que suposava la presència del cor –i d'un cor tan gran– al bell mig de la Seu. També que el mal major d'aquesta circumstància era que una església de dimensions amplíssimes restava pràcticament inútil per a la celebració litúrgica, no sols perquè impedia una mínima participació, sinó perquè ni tan sols era possible veure res del que passava més enllà de la paret del cor. Una Seu incòmoda també per als clergues, celebrants, cantadors i servidors de l'altar i que obstaculitzava l'observança de les rúbriques del ritual referents a la seu del bisbe, un dels centres de tota catedral catòlica. Diferien, en canvi, en la manera de portar a terme aquesta millora i no deixaven de ser conscients de les grans dificultats que suposava. És el bagatge que li és servit al bisbe en iniciar el seu pontificat.

El problema de Campins, però, no era arquitectònic ni de volums ni de reestructuració d'un espai; era teològic i evangelitzador. Ideològic, si es vol dir així. Per tant, les idees teològiques i la preocupació pastoral havien de tenir un paper determinant a l'hora de remodelar l'arquitectura, els volums i l'espai. No és el cor l'única dificultat que presenta la Seu mallorquina segons el bisbe. La seva preocupació es dirigirà molt més a la recuperació de la capella de la Trinitat i, a partir d'aquesta, a refer el presbiteri sencer i la nau del cor.

⁹⁸ Alcover, A. M. (1915). *Vida* [...], pàg. 61.

5. La visita *ad limina* de 1901 al papa Lleó XIII

Difícilment avui nosaltres podem copsar cabalment el significat que tenia per a la generació de Campins, Alcover, Costa i Rotger la visita a Roma i la visió del Papa en la celebració de la solemnia litúrgia vaticana. La pèrdua dels Estats Pontificis havia originat una reacció de devoció al Papa, actualment presoner al Vaticà a causa de la iniquitat dels enemics de la fe. Roma era el lloc on es guardava el sepulcre de Pere i Pau, el lloc dels màrtirs per excel·lència, la visualització de l'Església universal des de la particularitat concreta del temps i de l'espai. Anar a Roma i visitar els llocs sants de la fe volia dir deixar-se capturar pel misteri de l'eternitat viscuda en el moment que passa i que s'ha d'omplir de l'amor infinit descobert en la creu i la resurrecció del Senyor Jesús. Era tocar amb els dits la tradició mil·lenària que aportava el plus de veritat a la religió catòlica contra la qual s'estavellaven les desraons dels seus enemics. Volia dir arribar a l'Església mare i cap de totes les esglésies del món, Sant Joan del Laterà; venerar la Mare del Senyor en la seva humilitat a Santa Maria Major; retrobar el coratge i la paraula de sant Pau a la seva església extramurs i agenollar-se als peus de Pere al turó del Vaticà, i tantes coses més, que la sensibilitat de cada un descobria en el llenguatge xifrat de la ciutat justament anomenada eterna.

Ben segur que el bisbe Campins hi degué passar hores bruixes, inoblidables, que ell va saber aprofitar per als seus projectes. A la Carta Pastoral ho diu ben clar:

«El desig de veure realitzada aquesta revelació pleníssima de la nostra Catedral, en la seua integritat y descobrint totes ses bel·leses, ocupava el Nostro esperit quant sortírem de Mallorca per visitar a Roma els venerables seplucres dels Sants Apòstols Pere i Pau, y rendir homenatge y obediència a n-el bisbe dels bisbes. El Nostro desig s'aumentá encara quant dins aquella Ciutat, que en l'orde relligiós es eczemplar insustituible, várem veure amb els propis ulls que la disposició de les més antigues y de les més modernes basíliques, no sols era la matexa qu'havíem colombrada dins la nostra Sèu, sinó que espressava de manera més perfecta y adequada la plenitud del pensament cristià. Aquest pensament, qui se mostra amb igual desembarás y gentilesa dins casi totes les catedrals del mon, el contemplàrem a les hores y més rebaxat y envilit dins la Sèu de Mallorca, amb tot y esser aquesta, tal vegada, la que en sa edificació l'ha realitzat d'una manera més vera y més gallarda.»⁹⁹

⁹⁹ Alcover, A. M. (1915). *Vida* [...], pàg. 278.

Mateu Rotger, que l'acompanya, dóna una relació d'alguns dels llocs visitats, a més de Roma, i aporta l'objectiu que es proposaven a l'hora de recórrer els diferents monuments:

«Al merecer de nuestro Obispo la alta honra de acompañarle en su primera visita “ad Limina”, durante nuestra estancia en Roma y al recorrer las más notables ciudades de Italia y del Sur de Francia, juntos observamos la estructura de las antyguas Basílicas y de los monumentales templos Catedrales celebrados con razón por todos los artistas cristianos, comunicándonos impresiones y afirmándonos más y más en las exigencias del grandioso edificio de nuestra Catedral. Radicales restauraciones presenciamos en Orvieto, Florencia, Bolonia y Montpeller que nos demostraron cuanto ganaría con semejantes procedimientos nuestra Basílica.»¹⁰⁰

El bisbe veu amb «els seus propis ulls» el que feia temps que intuïa en la seva ànima sensible i preocupada per la puresa de la tradició més genuïna. Podem dir que copsa l'esperit de l'arquitectura que contempla: l'espai estructurat i organitzat per posar de manifest una determinada concepció d'Església, que, a més a més, ell considera la més autèntica i única possible. Li va bastar. El que calia fer a Mallorca no era altra cosa que allò mateix que havien fet els cristians de les primeres generacions i que ara tornaven a fer els restauradors de les antigues esglésies. Havia arribat l'hora: la Seu de Mallorca estava a punt per retrobar-se amb ella mateixa i expressar sense embuts a tothom que s'endinsaria en el seu geni el misteri de l'Església.

6. La idea es fa programa

Hi ha, doncs, una idea clau a la base i a l'origen del projecte d'intervenció de Campins a la Seu, que, a la vegada, li aporta el seu contingut.

Ell la formula amb tota claredat als inicis de la Carta Pastoral del 15 d'agost de 1904:¹⁰¹

«Per els fills de Mallorca no necessiten demostració ni comentari aquestes lleys y principis¹⁰² que's funden en el metex orde jeràrquich y se despleguen en las cere-

¹⁰⁰ Rotger Capllonch, M. (1907). *Restauración* [...], pàg. VI.

¹⁰¹ En aquesta data el bisbe Campins escriu una carta pastoral als seus diocesans on els explica i justifica la seva idea de restauració de la Seu, el motiu de la restauració, del seu estil i tenor i de l'elecció del Sr. Antoni Gaudí com a persona que la dirigeix en el seu nom. Es tracta d'un text cabdal per comprendre la intenció i la voluntat del bisbe de Mallorca pel que fa a la intervenció de Gaudí a la Seu. Per a un estudi en profunditat de l'estructura i el contingut d'aquesta carta, vegeu Llabrés Martorell, P. J. *La restauración de la catedral de Mallorca*, a «Fovenda Sacra Liturgia» (2000). Miscel·lània en honor del Dr. Pere Farnés, Barcelona. Pàg. 35-52. La citarem a partir d'ara com a Carta Pastoral de 15 d'agost.

¹⁰² Aquí Campins es refereix a la descripció de la naturalesa de la Seu, que precedeix immediatament el text de la Carta Pastoral de 15 d'agost.

mònies incomparables del culte. La nostra Sèu a tots ens ho diu tot... Alsada la Seu a la vorera de mar en el punt més alt de la ciutat nostra, es com la professió de fe que Mallorca fa davant de els qui hi venen y fins la dilatada badia sembla convertirse en hemicicle gegant en mig del qual s'axeca la Cátedra sublim des d'ont per manament de Déu els bisbes prediquen a tothom sense interrupció el Símbol invariable dels Apòstols.»¹⁰³

Vet aquí l'horitzó que serveix a Campins de referent en pensar la intervenció a la Seu. Una idea que es desprèn directament de l'eclesiologia que nosaltres més amunt hem analitzat: l'Església, cos de Crist, una, jeràrquicament estructurada, medidora de la salvació de la humanitat mentre arriba el futur de Déu, encarregada de fer arribar a la gent de tots els temps la veritat:

«Per totes aquestes raons, l'Església és freqüentment anomenada a les Sagrades Escripures “un cos” i també “el cos de Crist”... Perquè l'Església és un cos visible als ulls; perquè és el cos de Crist, és un cos viu, actiu, ple de sàvia, sostingut, mantingut i animat per Jesucrist, que el penetra amb la seva força, com, metafòricament, el cep alimenta i fertilitza les sarments que s'hi troben unides. En els éssers animats el principi vital és invisible i ocult, en allò més profund del seu ser, però es denuncia i es manifesta pel moviment i l'acció dels membres; així, el principi de vida sobrenatural que anima l'Església es manifesta als ulls de tots per mitjà de les accions que produeix.»¹⁰⁴

L'Església, cos de Crist, ha de fer visible el que és invisible i que la constitueix com a Església de Jesucrist. Ha de fer palesa la bellesa del principi vital que l'anima. Si l'acció principal que brolla de la naturalesa més íntima de l'Església és l'acció litúrgica, aleshores, la conclusió esdevé clara: caldrà un espai/temps que sigui imatge, expressió, penyora i signe d'aquesta naturalesa. Del cor de la Trinitat a l'assemblea del poble de Déu; de l'assemblea que s'aplega amb nom del Crist ressuscitat al si del Déu Trinitat. És el moviment circular de l'*exitus* i del *reditus* del qual hem parlat. És la imatge del cercle, la figura de la simbologia clàssica, que es torna espiral per la voluntat del Déu-Amor: el cercle obert vers el dia sense posta en què Ell serà tot en tots i la creació trobarà la seva figura definitiva. És la figura que es correspon amb la visió final de l'Apocalipsi quan parla de la Nova Jerusalem baixant del cel, vers la qual camina el poble de Déu. El culte és ara i aquí per als qui hi participen anticipació i experiència del que encara no posseïm en plenitud, però

¹⁰³ BOBM, XLIV, any 1904, pàg. 270.

¹⁰⁴ «Satis cognitum» núm. 4.

que podem tastar, intuir, viure i desitjar. Ha de reflectir, doncs, de la millor manera possible l'esplendor, la glòria del cel.

Naturalment, a una idea semblant es correspon una determinada manera de concebre, organitzar i bastir l'espai que l'ha d'expressar; li correspon un temple concret. Tal vegada ara podem entendre per què les primeres generacions cristianes, en sortir de la catacumba, no manllevaren de la cultura grecoromana l'arquitectura dels temples clàssics, destinats a ser casal de la divinitat, on habita la imatge del déu o de la deessa per rebre les ofrenes dels fidels, sinó la basílica, on es reunia el poble com a tal per realitzar-hi la seva identitat i que permetrà, al contrari del temple clàssic, les accions que realitzen el ser de l'assemblea que s'hi reunirà: la perpetuació en el temps de l'espiral de la salvació. Vet aquí el temple cristià.

Aquest temple, entre nosaltres, era la Seu. L'espai-Seu havia de propiciar el salt des de l'arquitectura a l'experiència del seu significat més profund. Havia de visualitzar sense necessitat de gaires explicacions la plenitud i la totalitat de l'experiència creient. Havia de palesar la naturalesa de la comunitat que s'hi reunia. Havia de construir la figura del cercle/espiral de manera nítida. Des del punt més àlgid de la immensa nau central, a la proa d'aquest meravellós vaixell que camina cap a llevant, d'on neix cada dia la llum de la creació i de la resurrecció, la capella de la Trinitat mostrava la seva esplendor i cridava la mirada cap a l'origen, el principi, el fonament del ser i de la vida, el Déu Pare, Fill i Esperit Sant. D'aquí, de dalt estant, el moviment de l'espai s'avança vers la càtedra, imatge del cap representat pel bisbe, memòria de l'encarnació del Senyor i de l'Església mediatra de la salvació i que es desplega en l'àmbit de la capella Reial, on es troba l'altar, la imatge més preuada de Jesucrist, entorn del qual es repleguen els preveres i els diaques. La celebració diària de l'eucaristia acosta l'avui de la humanitat al futur de Déu i obre un àmbit per a l'acció del poble de Déu, l'assemblea que s'insereix, una i una altra vegada, en el cercle/espiral de la salvació, fins que Ell torni.

Aquest és el temple que fou pensat, ideat i construït pels homes que l'edificaren en els segles passats, segons pensen Campins i els seus col·laboradors. Aquesta fou la seva intenció i la seva voluntat. Basta escoltar, doncs, contemplar, sentir i deixar-se prendre pel geni de l'edifici:

«Sense estar iniciats en la ciència de construir, compreguerem que'l document més clar y més fidedigne per descobrir el ple portentós de la Sèu ere sense cap dubte la Sèu mateixa.»¹⁰⁵

¹⁰⁵ Carta Pastoral de 15 d'agost, pàg. 273.

Campins no oblida que la Seu també és una senya d'identitat del poble mallorquí. És memorial de la seva història, sobretot d'aquells temps que avui cal mirar per retrobar l'enginy i la força a l'hora de mantenir-se de cara al futur. Serà necessari recuperar la voluntat dels nostres reis, que volgueren ser enterrats a la capella de la Trinitat i que Campins no acaba d'entendre que encara no ho hagin estat.¹⁰⁶

Però, hi ha un problema:

«Per desgràcia vengué un temps que l'afany d'innovar y el desbordament de l'imaginació, amb la tirania d'un criteri exclusivista y estret, no se contentaren en l'empresa de fer obres absurdes y estravagants, en mig de qualquna de fastuosa elegància; sinó que, negat ja tot respecte a les altres formes y produccions de l'art, no dubtaren en destruir y manco en profanar y contradir tot lo qu'havia creat l'enginy superior dels més egregis y llegítims artistes cristians.»¹⁰⁷

El text de la Carta Pastoral no pot ser més clar: al projecte primigeni, portat a terme de manera fidel, s'hi havia introduït tot un conjunt de reformes inoportunes, perquè no tenien en compte el que el temple convenia que reflectís i vehiculàs. El resultat és el desastre actual: s'ha perdut la prístina intenció; s'ha destruït la possibilitat que l'edifici digui la seva veritat. En conseqüència, la Seu ha esdevingut un espai inútil per realitzar allò per què fou bastit com a temple cristià. I les conseqüències són la impossibilitat de celebrar la litúrgia segons mana la normativa oficial; la impossibilitat que la gent que omple la nau hi participi, i ni tan sols vegi les cerimònies; que gaudeixi de la bellesa més fonda de la Seu.¹⁰⁸ Ja no existia el cercle/espiral! Ja no era possible deixar-se emportar pel seu moviment!

La solució: no innovar, ni instaurar, ni restablir, ni reconstruir, sinó restaurar. Vet aquí l'objectiu que cau pel seu propi pes des de la idea clau de Campins:

«Per durla a vies [la intervenció a la Seu] de fet no s'havia de reformar sinó restaurar y reconstituir: no s'havia de rompre la tradició, ans bé era precis restablir-la del tot: no se tractava de trasmutar la forma de l'edifici, sinó de llibertarla de les violències que li havien fetes.»¹⁰⁹

¹⁰⁶ Íd., pàg. 275, 276 i 284.

¹⁰⁷ Íd., pàg. 272.

¹⁰⁸ Íd., pàg. 272-277.

¹⁰⁹ Íd., pàg. 271.

»Abans de cloure la Carta present hem d'insistir en que el nostro pla no es destructor, sinó restaurador: no 'ns proposam eliminar, sinó integrar y posar en bon ordre les coses.»¹¹⁰

Ja tenim, idò, formulat amb nitidesa l'objectiu de la intervenció que Campins somnia per a la Seu de Mallorca.

I continua:

«Per consegüent l'empresa no podia consistir en cosa consemblant a l'axamplar un carrer y en posarhi una ornamentació més o manco vulgar, sinó que reclamava el conexement eczacte del pla primitiu y un estudi fondo per cumplirlo plenament, sense perjudi de les obres artístiques que sufragà la generositat dels nostros majors influïda per l'esperit de les èpoques successives.

»Sens estar iniciats en la ciència de construir, compenguérem que'l document més clar i més fidedigne per descobrir el pla portentós de l'arquitecte de la Seu era sense cap dubte la Sèu mateixa.»¹¹¹

Vet aquí també el primer dels criteris de la restauració que proposa Campins: la Seu mateixa. Caldrà aprendre a mirar-la, contemplar-la i escoltar-la fins a deixar-se impregnar per la màgia que traspua del projecte que el bisbe considera original:

«El pla meravellós de l'arquitecte de la Seu.»

A aquest, en segueix un segon: mai destruir, sempre refer, reubicar i recol·locar.

«Per tornar posar les coses a son primer estat era necessari donar una nova col·locació o un nou destí a les construccions d'estils variats que contradigueren el pla primitiu: així aquest aparex de bell nou amb tota las seua bellesa puríssima y original.»¹¹²

I encara un tercer, molt important i decisiu: caldrà saber ser creatius a l'hora de la restauració, defugint el purisme acrític que acaba per ser imitació servil del que no té altra justificació que el mal gust o la ignorància de l'estètica:

«Totes les arts tenen la seua historia, les pàgines més belles n'estan escrites a les catedrals. Així es que el purisme, aplicat a tals monuments, en seria la destrucció y podria ocasionar un vandalisme d'hipercritich y de forma culta. Dins la nostra

¹¹⁰ Íd., pàg. 283.

¹¹¹ Íd., pàg. 271.

¹¹² Íd., pàg. 277.

Sèu l'art, no sols ha dexades precioses mostres de les seues evolucions per medi de l'orfebreria, sino que des del principi ne esculpí amb verietat y gallardia en l'antich àndit de la Capella Major, en el cadirat del chor y en la seua portada gentilíssima... Es que ni la naturalesa ni l'art may s'han posat uniforme. L'imitació servil may ha estada un principi d'estètica y únicament els esperits apocats y rigoristes s'obstinaren en esmotlar sempre les obres y els judicis en el mateix encuny.»¹¹³

Tornen els verbs que sostenen els programes del bisbe, que més amunt hem apuntat i que ara esdevenen programàtics: revisar, suprimir, crear i substituir per restaurar.

Restaurar: «tornar a posar algú o alguna cosa en l'estat d'abans; restablir. Posar (un edifici, una obra d'art, etc.) en el bon estat que tenia.»¹¹⁴

Els seus sinònims: «restablir»; «reparar, renovar, reconstruir, restituir.»¹¹⁵

Campins s'ha plantejat el problema i, com sempre, ha trobat la solució. Una solució que considera deure seu explicar, justificar i conduir a bon port:

«Fa temps que contraguérem amb aquesta Diòcesis un deute que ara li anam a pagar, considerant que n'es arribada la ocasió oportuna i favorable. Nos toca parlar de la restauració d'aquesta Santa Església Catedral, a la que nos dedicam amb esforços persistent y en la que hem interessats tots aquells que hi havia de contribuir o ajudar més de prop, conseguint despertar aspiracions ben vives y generoses respecte del pla que se realisa... Ningú pot posar en dubte, y Nos encara manco en les circumstàncies actuals, l'amor que tots els Mallorquins professen a la Sèu, com influència íntima y secreta d'una vida superior, consemblant a l'instint que impulsa els fills a la falda de sa mare.»¹¹⁶

Veiem tot d'una la diferència de contingut, no sols de matís entre aquest mot i els altres que Campins hauria pogut triar i no va triar.

Una vegada decidida la solució, calia explicar-la, convèncer uns i altres, superar dificultats, de les quals és plenament conscient:

«L'obra era ben complicada i costosa.»¹¹⁷

¹¹³ Íd., pàg. 283-284.

¹¹⁴ Institut d'Estudis Catalans (1995). *Diccionari* [...].

¹¹⁵ Franquesa i Lluelles, M. (1983). *Diccionari* [...].

¹¹⁶ Carta Pastoral de 15 d'agost, pàg. 267-268.

¹¹⁷ Íd., pàg. 271.

No varen ser petites les resistències. Hi fa una referència molt delicada però constant al llarg de tota la carta. Però ell té l'esperança que els resultats hauran de convèncer per si mateixos tots aquells que ara no ho acaben de veure clar o senzillament s'hi oposen per raons econòmiques, d'orde estètic i artístic, per amor a la tradició.¹¹⁸

Ja només mancaven dues coses:

- Fer els passos necessaris per portar a terme el projecte: crear les mediacions oportunes i eficaces; trobar els subjectes que havien de tenir-ne cura, i cercar les ajudes econòmiques necessàries.
- Encertar la persona que fos capaç d'entendre el que el bisbe Campins tenia en el cap i plasmar-ho en un programa d'intervenció a la Seu, des de la pròpia creativitat i aptitud.

Campins no perdé el temps. Ell mateix ho explicà en la Carta Pastoral del mes d'agost.

A nosaltres ens interessa ara l'elecció que féu, tot tornant de Roma, el dia 19 d'agost de 1901:

«Avivades y enceses aquellas aspiraciones, ara fa tres anys, a la tornada d'aquella Santa Visita, les esposárem, de pas per Barcelona, a un homo de capacitat superior, qui no sols conex profundamente l'art de construir y tota sa història sinó que l'eczerceix sense interrupció desde temps enrera amb un domini indiscutible. Quant ell nos sentí, el corprengué la veritat que contenia la nostra concepció, y el seu esperit experimentà el goig intens, però fugitiu, d'un ideal qu'és difícil de dur a la realitat de l'ecziència. A pesar de tot, aquest ideal Nos ocupá y dominá més plenament de cada dia.»¹¹⁹

Aquest text, cronològicament posterior als fets i que, per tant, ha passat la prova de la realitat, del treball concret de Gaudí a la Seu i de l'experiència de col·laboració entre bisbe i arquitecte, esdevé per a nosaltres encara més significatiu. Campins diu dues coses que s'han de tenir molt en compte: d'una banda, que després d'haver-ho comprovat en el dia a dia de la restauració, continua considerant Gaudí una persona excepcionalment dotada per dur a terme el somni que li havia exposat; de l'altra, que tots dos se sentiren plens d'entusiasme davant de la possibilitat que s'obria al seu davant, tot i restar una mica corpresos, de bell antuvi, per la gosadia del projecte.

¹¹⁸ Íd., pàg. 279-280.

¹¹⁹ Alcover, A. M. (1915). *Vida* [...], pàg. 65; Carta Pastoral de 15 d'agost, pàg. 278.

Es tracta de dues afirmacions que deixen entreveure tot un món d'intercanvis, de complicitats, d'hores i dies de comunicació, de compartir il·lusions, idees, propostes, rectificacions..., del món de l'amistat. Dues ànimes bessones en la passió per la bellesa que trobaren la manera de convertir en realitat un somni, una necessitat, una curolla, i que la saben concretar i portar a terme a redós de la contemplació de l'única Seu del món que es mira en la Mediterrània, perquè és la casa pairal dels qui habiten el Regne dins la mar que va encisar un dia les ànsies de conquesta del rei Jaume i que ens aporta fins avui els trets que defineixen una gran part de la nostra identitat, al bell començament del segle XXI.

Ens dóna una idea de la manera de procedir de Campins en la realització dels seus projectes el testimoni que aporta l'autor de la necrològica, anònim, que en ocasió de la mort del bisbe publica el *Boletín Oficial del Obispado de Mallorca*. Tot fa pensar que A. M. Alcover n'és l'autor.

«En el citado edicto de 1889¹²⁰ estableció que las obras de alguna importancia no debían fiarse a simples aficionados, sino a personas técnicas y profesionales, con las cuales confería él largamente para depurar los proyectos y acomodarlos a las necesidades por él mejor conocidas.

»Al resolverse la reforma de la Catedral, se confió al genial arquitecto D. Antonio Gaudí y con él estudió el Sr. Campins en sus líneas generales la solución armónica del complejo problema de legislación canónico-litúrgica, de arqueología, de arte, de comodidad, de aprovechamiento de todos los elementos nobles de la ornamentación anterior, por necesidad económica y por honrado y justo respeto. Así se comprendió y fue posible aquella obra gigantesca cuya realización se imponía a su espíritu, para dar al altar su primaria importancia, aislándolo soberanamente sobre ciclópea gradería y coronándolo con real y esplendente corona-lampadario; para reintegrar a su dignidad la prístina "Cátedra" marmórea que siendo, después del altar, la parte más noble y la que da nombre a la iglesia "Catedral", estaba convertida en maculado rincón de arrumbar esteras y apagaluces; para dar al clero, a los cantores y al pueblo el lugar prescrito, cómodo y holgado que antes no tenían, apretándose angustiosamente en muy limitadas secciones de la amplísima Catedral desaprovechada; y para revelar la excelsa, característica y radiante capilla central de la SSma. Trinidad, oculta tras el mediano altar barroco, limpiándola de los fogones, carboneras y otras edificaciones intrusas a que se refiere el Sr. Campins con noble y obligado eufemismo en su Pastoral fecha del 15 de agosto de 1904.

¹²⁰ «De rebus Ecclesiae accurate recteque gerendis», de 17 de juliol de 1899, BOOM, XXXIX. D'aquest decret i de la seva importància i significat en parla també Alcover, A. M. (1915). *Vida* [...], cap. 4, pàg. 26-27.

»Conocer estos precedentes, por lo inverosímiles ya casi olvidados, y leer esta doctísima Carta Pastoral del Sr Campins, será siempre imprescindible para estimar en su justo valor la necesidad, significación y merito de la reforma; la cual no puede juzgarse por una minuciosidad de accidental superposición, ni por la impresión de lo incompleto o provisional: por otra parte, no es ella un simple u desligado problema puramente artístico, sino que tiene otro carácter primario y obligado, y ofrece en su actual ejecución una complejidad de maravillosas soluciones, que mejor aparecerán a medida que se vayan serenándose los espíritus e iluminándose las inteligencias, al progreso de los estudios serios y genuinamente eclesiásticos.»¹²¹

El text, que hem volgut citar sencer malgrat la seva longitud, té un valor afegit: és escrit precisament quan les obres ja es troben, si no acabades, ben a punt del final. Fins i tot, ja hi ha sobre l'altar el baldaquí que finalment Gaudí decidirà col·locar-hi. Suposa, per tant, la visió contrastada amb la realitat del procés que, segons el qui ho escriu, ha estat seguit tant per Campins com per Gaudí.

Atenció a la data del decret que esmenta el text: juliol de 1899, gairebé dia per dia, només un any després d'haver pres possessió del bisbat. Podríem dir que s'inclou en el nombre d'accions programàtiques, com nosaltres les hem anomenat. El seu objectiu és establir un *modus operandi* a l'hora de dur a terme qualsevol intervenció en el patrimoni de l'església de Mallorca, que coneix tres exigències: encarregar-ho als millors professionals; perfilar els projectes sense estalviar esforços; dialogar amb els experts per tal de mantenir una comunicació que enriqueixi mútuament els responsables. És el que farà exactament ell mateix amb la restauració de la Seu.

Una vegada més, el text es fa ressò de l'objectiu que perseguia Campins: una intervenció que tingués en compte i molt en compte tot el que s'hi jugava, la dimensió jurídica, litúrgica, econòmica, arqueològica, artística i funcional. Res havia de ser deixat a la improvisació ni a la superficialitat.

Tampoc s'havia de caure en el perill de substituir sense raó el que no era del gust actual; més aviat es tractava de preservar, respectar, mantenir i guardar per al futur.

Ara bé, l'horitzó i el criteri definitius són el projecte en si: la restauració.¹²² Aquí, la descripció del seu contingut resulta d'una claredat aclaparadora. No es tracta només del cor. Es tracta d'un conjunt orgànic i sistèmic representat

¹²¹ «Notas biográficas del Ilmo. y Rvdmo. Sr. D. Pedro Juan Campins y Barceló, Obispo de Mallorca», BOOM, LV, any 1915, pàg. 180-181.

¹²² Tot i que Alcover l'anomena "reforma".

per l'altar, el cor, la càtedra i la capella de la Trinitat, que suposava remodelar el presbiteri sencer. El llenguatge de l'autor de la necrològica afegeix matisos simpàtics a la curosa delicadesa del bisbe en la seva carta pastoral que nosaltres hem comentat. Sens dubte, tenint en compte la sensibilitat de Campins, veure que a la capella de la Trinitat hi havia uns fogons per cuinar no li devia resultar gens ni mica agradós.

Que no fou una empresa fàcil la restauració de la Seu encara queda més palès aquí. Amb el matís que el temps aporta: encara no s'han apagat els focs encesos des del primer dia. L'apel·lació a la intel·ligència és última i desesperada.

Però sobretot, per al tema que ens afecta a nosaltres, interessa, al final, una darrera referència: la que fa de tota l'obra de Campins-Gaudí quelcom de «genuinamente eclesiástico». En llenguatge de l'autor del text, és una reivindicació del nucli de la nostra hipòtesi: el saber de Gaudí al servici de la idea clau elaborada per Campins a la llum de la doctrina de la restauració de la cristiandat.

Seguim.

El bisbe Campins, doncs, demanava a Antoni Gaudí una feina d'encàrrec: que posàs el seu saber, la seva il·lusió, la tècnica, la dedicació i l'esforç al servici d'un projecte. Però li exigia també que això no li impedís ser genial, creatiu i original. En definitiva, que fos lliure, tant com fidel. El resultat, certament, anà més enllà de totes les expectatives, també de les de Campins i Gaudí.

III. La intervenció d'Antoni Gaudí a la Seu de Mallorca (1903-1915)

1. El saber de Gaudí al servici de la idea de Campins

De Campins tenim la Carta Pastoral del 15 d'agost de 1904 que explicita el seu pensament sobre la restauració de la Seu. Ens proporciona l'essencial del que demanava a Gaudí. És especialment interessant perquè l'escriu quan l'obra ja està molt avançada. Ja ho hem dit: significa que ha pogut comprovar com la idea anava prenent cos i es feia realitat. Amb altres paraules: ha pogut comprovar de quina manera l'arquitecte restava fidel al projecte i l'enriqueia.

D'Antoni Gaudí tenim la seva obra, poca cosa més, perquè no fou escriptor. Ens trobam una mica en la mateixa posició que demanava Campins a l'hora de pensar i executar la restauració de la Seu: que fos la mateixa Seu la que parlàs. Més enllà de qualsevol polèmica, de qualsevol interpretació, apropar-nos al que Gaudí va portar a terme és el camí més bo per captar el

significat de la intervenció, de la seva finalitat, dels objectius que dirigiren una obra com aquesta.

El fet que Campins tingués una idea molt clara del que volien ell i els seus col·laboradors no va minvar gens ni mica la creativitat de Gaudí, que va poder esplaïar-se a gust en la realització dels diferents moments de les obres. Aquesta és la primera lliçó de l'escolta del treball del genial arquitecte.

El fet que sintonitzava amb els plantejaments de Campins i amb el seu projecte n'és la segona. Una mostra d'aquesta complicitat és l'afirmació repetida més d'una vegada per Gaudí quan diu que Campins fou el seu mestre de litúrgia. Vegem quina idea en tenia ell:

«La litúrgia ho té tot previst; cal observar l'ús que fa la litúrgia de la llum, la qual és base de tota ornamentació, puix que d'ella neixen els diferents colors en els quals es descompon. La llum impera en totes les arts plàstiques. La pintura no fa més que copiar-la i l'arquitectura i l'escultura li donen motius perquè jugui amb una infinitat de matisos i de variacions.»¹²³

»També m'admira el tacte amb què l'Església empra tots els estils i rep l'homenatge de totes les arts. L'Església se serveix de totes les arts, tant de les de l'espai (arquitectura, escultura, pintura, orfebreria...) com de les del temps (poesia, cant, música...). La litúrgia ens dóna lliçons de la més pura estètica. L'home sense religió és un home mancat espiritualment, un home mutilat.»¹²⁴

És una mostra. Hi podem afegir encara el que Gaudí pensava del paper de l'arquitecte, que ben segur Campins devia compartir. Diu:

«L'arquitecte és l'home sintètic, que veu les coses clarament en conjunt abans que estiguin fetes, que situa i combina els elements en la seva relació plàstica i en la distància justa.»¹²⁵

O sobre l'originalitat i el significat de l'art:

«L'originalitat consisteix a retornar a l'origen; de manera que original ho és aquell que amb els seus mitjans retorna a la simplicitat de les primeres solucions.»¹²⁶

¹²³ Puig-Boada, I. (1981). *El pensament de Gaudí. Compilació de textos i comentaris*. Barcelona: Publicacions del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, pàg. 218, n. 392. Aquesta obra és un bon recull del pensament i de les opinions de A. Gaudí sobre molts temes interessants que ell va tractar. El text d'aquesta nota i de les que segueixen també està citat a Museu Diocesà (2007). *Parla Gaudí*. Barcelona: Publicació de l'Arquebisbat de Barcelona en ocasió de l'Exposició al Museu Diocesà de Barcelona, pàg. 26

¹²⁴ Íd., pàg. 218, núm. 392.

¹²⁵ Íd., pàg. 104, núm. 53.

¹²⁶ Puig Boada, I. (1981). *El pensament de Gaudí [...]*, pàg. 99, n. 35.

I sobre la bellesa i la seva relació amb la veritat:

«La Bellesa és la resplendor de la veritat; com que l'art és Bellesa, sense Veritat no hi ha art. Per trobar la Veritat s'han de conèixer els éssers de la creació.»¹²⁷

»La bellesa és la resplendor de la veritat, i la resplendor sedueix tot el món; per això l'art posseeix universalitat. Tota obra d'art ha de ser seductora (en això resideix la universalitat, ja que atrau a tothom, entesos i profans); quan per una rebuscada originalitat es perd la qualitat de la seducció, no es produeix l'art.

»Aquesta és una prova que la Bellesa no és exclusiva de determinats estils, puix que els artistes de tots els temps han volgut fer les seves obres, no solament molt bé, sinó més bé que ningú. Això vol dir que nosaltres, amb procediments actuals, podem fer belles les coses pròpies que convingui aplicar a l'estil que sigui.

»La primera qualitat que ha de tenir un objecte per ser bell és acomplir amb el fi a què ha estat destinat. Perquè un objecte sigui altament bell és necessari que la seva forma no tingui res de superflu, solament les condicions materials que el fan útil; s'ha de tenir en compte el material de què es disposa i els usos que ha de prestar; i d'aquí naixerà la forma general.»¹²⁸

»Els mediterranis sentim la bellesa amb més intensitat. Nosaltres posseïm la imatge; la fantasia ve del fantasma. La fantasia és de la gent del Nord. Nosaltres som concrets; les imatges del Mediterrani. Orestes sap on va; Hamlet divaga perdut.»¹²⁹

I que el captivava la bellesa present en la celebració litúrgica, també ho expressa moltes vegades. Ens basta aquesta:

«Jo veig un paral·lel entre la composició plàstica del Sacrifici central del culte i la tragèdia grega. En la Missa hi ha el diàleg entre l'oficiant i el cor, entre el sacerdot i el poble; les actituds i els moviments són justos; les salutacions, impetracions i benediccions i les homilies del bisbe assegut al faldistori arriben a la màxima grandesa plàstica i els recitats de la Passió, amb el seu dramatisme contingut, són d'una gran bellesa.»¹³⁰

¹²⁷ Íd., pàg. 96, núm. 22 i 23.

¹²⁸ Íd., pàg. 34.

¹²⁹ Íd., pàg. 95, núm. 21.

¹³⁰ Íd., pàg. 219, núm. 396.

No li va costar gens, doncs, a l'arquitecte de Déu, com seria definit anys després, fer seva l'actitud de fons amb què Campins afrontava la intervenció a la Seu:

«Per a fer les coses bé, cal, cal primer l'amor a elles; segon, la tècnica. Que cadascun faci servir el do que Déu li ha donat; la realització d'això és la màxima perfecció social.»¹³¹

I de com treballava, vet aquí un altre testimoni:

«Quan el doctor Campins m'encarregà la restauració de la seu mallorquina, tampoc no vaig cercar en els tractats de litúrgia, que llavors ja es començaven a publicar, les normes per al meu treball; sinó que, seguint el meu mètode experimental, vaig passar un any observant i anotant totes les deficiències que l'equivocada disposició del mobiliari litúrgic originava en el cerimonial de les funcions episcopals, restant-los sentir i esplendor.»¹³²

És amb aquest tarannà que Gaudí emprèn la restauració de la Seu. I és això el que deixa plasmat en cada una de les seves intervencions, que nosaltres avui podem descobrir mitjançant l'esforç de la contemplació desinteressada i gratuïta, com ha de ser tota contemplació de l'obra d'art, fins al punt que ens deixem posseir per ella, perquè ens pugui transmetre el seu missatge silent, viu, sempre inèdit, perquè sempre és nou l'ànim del contemplador i inèdita la petjada que hi deixa la bellesa. El temps i l'espai són transformadors de la consciència i l'obra d'art és temps i espai que han esdevingut formosor, paràbola del que és més real de la realitat, vida de la vida. Vet aquí el que hom li demanava a Antoni Gaudí: que recuperàs l'autèntica realitat i la vida més viva del temps i de l'espai de la nostra Seu, retrobant la seva bellesa més fonda.

Simplificant fins al límit, això volia dir, en la pràctica que retrobàs el cercle/espiral constitutiu del ser original de la Seu, que s'havia tornat impossible o invisible, ateses les successives aberracions suportades per l'edifici per mor dels embalums que a judici de Campins, s'hi havien afegit amb mal gust i poc saber.

Vegem-ho de més a prop.

¹³¹ Museu Diocesà (2007). *Parla* [...], pàg. 83.

¹³² Puig Boada, I. (1981). *El pensament de Gaudí* [...], pàg. 94.

2. L'actuació de Gaudí a la nostra Seu

Gaudí havia de reorganitzar l'espai per tal de fer possible una mirada neta i sense entrebancs que, fixada en la capella de la Trinitat, fos conduïda per la llum dels vitralls a la catedral, es dirigís l'altar i es fongués amb el contemplador situat a la nau central. Aquest, al seu torn, havia de poder tancar el cercle: posada la mirada a la capella Reial, el centre de la qual era l'altar, abraçat pel cador del cor, havia de reposar en la catedral, no per restar-hi, sinó per ascendir suaument a la claredat de la Trinitat. Aquest era el primer objectiu i el més important de la restauració. I el més difícil. Podem dir-ho amb les paraules que ja coneixem i a les quals necessàriament n'hauria d'afegir alguna: havia d'observar amb molta atenció per tal de revisar, suprimir o netejar, reubicar, crear i substituir, per restaurar.

Gaudí també es posa a treballar.

Degué passar moltes hores mirant i remirant la nostra Seu, la Catedral del mar, la Catedral de la llum, ara mig enfosquida pels vitralls cegats, la Catedral de l'espai, ara reduït a uns quants metres quadrats disponibles; la Catedral de l'eucaristia, òfena ara d'un altar que quedava engolit, empetitit, ocult per l'embalum enorme i fastigós d'un retaule excessiu, sense lloc per a la cadira del bisbe. En contrast, passà moltes hores d'admiració de la genialitat del gòtic mediterrani, tan nostrat, i que ell coneixia prou gràcies a joies de la seva terra nadiua com ara Santa Maria del Mar, de la qual sempre restà enamorat. Com enamorat restaria a partir d'ara de la nostra Catedral. Ni una ni l'altra havien de romandre fora, temps enllà, de la seva dèria més dèria: la Sagrada Família de Barcelona. Hores de silenci, hores úniques, sovint doloroses, sempre encisadores de temptejos, d'errors i proves i de decisions discutibles i discutides.

Alcover¹³³ fa una crònica exquisida en el seu estil únic de les anades i vingudes, dels moments decisius de l'estada de Gaudí entre nosaltres a partir de 1902 i de les successives dificultats amb què es va trobar en els anys que durà la restauració. Diu per exemple, a to amb el que acabam de constatar:

«En Gaudí accepta i dia 27 del mateix mes (març de 1902) s'entrega a Mallorca i posa fil a l'agulla; dia 29 explica davant del bisbe, el Degà, uns quants canonges i altres persones enteses el projecte que havia concebut de la restauració que se intentava. No para d'estudiar la Seu per dins i per fora i de tots vents; dins breus dies s'espita a Barcelona per donar cap a altres obres que duia entre mans; torna dia 13 d'agost i dirigeix la construcció d'un model de fusta d'així com hauria d'estar la Capella Reial amb el cor a cada banda de la cadira de

¹³³ Alcover, A. M. (1915). *Vida [...]*, pàg. 65-71.

marbre, Trono del bisbe, del segle XIV i l'altar major davant de tot, a l'entrada de dita Capella i sense retaule, i per damunt la Cadira bisbal, uberta de dalt-abaix i idealment decorada la gentilíssima capella de la Trinitat, til·la suprema de tot l'edifici.»¹³⁴

Com era d'esperar, el projecte troba opositors i ho expressen al bisbe. Sembla que la dificultat més grossa era l'amplària que Gaudí volia pel presbiteri i la desaparició dels dos retaules tradicionalment presents a la capella Reial. Campins envia mossèn A. M. Alcover a parlamentar amb Gaudí, segons el testimoni del primer.¹³⁵ Però Gaudí «es manté inflexible»;¹³⁶ o tot o res, va dir ell. Gràcies a Déu, perquè, com hem dit, no es tractava de retocar un aspecte o altre de la Seu; es tractava de plasmar un projecte global on restaven integres totes i cada una de les parts.

No és que Gaudí es tancàs al diàleg ni a qualsevol proposició que milloràs el seu programa d'intervenció a la Seu, és que havia entès molt bé el significat més profund del que tenia entre mans. Tampoc no considerava el cor com la cosa més important del programa de restauració. Pensava en un únic bloc constituït orgànicament com un tot: la capella de la Trinitat, la seu del bisbe i l'altar, encerclat, això sí, pel cor. També calia retrobar la llum, recuperar l'amplitud nítida de l'espai, la centralitat de l'altar, la supressió del retaule barroc i la incorrecta ubicació del vell retaule gòtic. Tot això demanava la neteja a fons de la capella Reial sencera, que s'havia de refer de soca-rel. Aquí no hi havia discussió possible, perquè s'hi jugava no sols l'estètica o l'arquitectura sinó el significat teològic de la restauració: la seva idea clau.

Campins ho comprèn ràpidament i, sens dubte, ajuda a entendre-ho als seus col·laboradors:

«El bisbe acabà per veure que tenia raó i lo mateix va veure la Comissió Capitular encarregada d'atendre amb el bisbe a les obres de restauració.»¹³⁷

Fins al punt que el dia 22 de març de 1903 hom li fa saber a Gaudí que pot tornar a Palma per dur a terme el seu projecte íntegre.

El 5 d'abril, proposa al bisbe i a la comissió el projecte de vidrieres que ha pensat per a la capella Reial. Agrada prou i és immediatament aprovat, de tal manera que el 21 del mateix mes el comencen a Barcelona.

¹³⁴ Íd., pàg. 66.

¹³⁵ Íd., pàg. 67.

¹³⁶ Íd., pàg. 67.

¹³⁷ Íd., pàg. 67.

El testimoni de M. Rotger és encara més explícit:

«Durant aquesta estada explicà el pla complet de la restauració, format després de pensar-hi molt i d'examinar-ho tot de prim compte, conforme amb la tradició genuïna, escrita dins la mateixa Seu i reforçada pels documents del seu arxiu. Així lo que abans semblava controvertible adquirí completa fermesa i seguretat; i les mires parcials s'hagueren de rendir davant d'una restauració raonable i inapel·lable.»¹³⁸

Resulta significatiu perquè revela l'interès d'un dels més lleials col·laboradors del bisbe per deixar molt clara la serietat amb què es pren Gaudí els criteris exposats per Campins. Els segueix al peu de la lletra. Al mateix temps, el text indirectament es fa eco de l'oposició, a vegades aferrissada, amb què topà la restauració. També Alcover en dóna complida i llarga notícia a la *Vida*, que ja coneixem.

Des d'aquesta perspectiva, no hi havia dubte que la primera acció a fer era traslladar el cor, condició ineludible per recuperar la nau major. La idea que primitivament no s'havia pensat que el cor ocupés el lloc d'ara no necessitava gaires demostracions. Es trobava prou documentat als arxius quan i per què fou abaixat de la capella Reial. Daixò n'estaven ben convençuts Campins i els seus col·laboradors. Ara resultava anacrònic i molest, perquè impedia de manera estrepitosa la participació de tothom. Ningú no en discutia el trasllat.

Però, a on? Allà on el situaren els primers constructors i on la recent estada de Campins a Roma li havia mostrat que eren col·locats els cors de les esglésies romanes més antigues i venerables. Però també a on la seva contemplació expressi sense necessitat d'exegesi la constitució jeràrquica de l'Església:

«Separat, com convé, se mostra el Chor dels ministres sagrats, o sia, la Jerarquia instituïda per Jesucrist, cantant les divines alabances, pregant p'el poble, rodejant l'altar per cooperar a les funcions del sacerdoci suprem y ajudar a l'eczerfici de l'autoritat i del magisteri apostòlic, qui dona sos manaments y ensenyances desde l'altura de la Càtedra Pontifical.»¹³⁹

No pot quedar més clara la intenció i la voluntat del projecte. I es farà així.

Naturalment, el canvi de lloc del cor suposa preparar, en aquest cas netejar, el lloc on havia de ser portat: la capella Reial. Ja hem vist que en les propostes anteriors no es dubtava que aquesta era la ubicació millor. El que creava

¹³⁸ Rotger Capllonch, M. *Restauración* [...], pàg. 45-47.

¹³⁹ Carta pastoral de 15 d'agost, pàg. 277.

discrepàncies era el grau de reforma que s'havia de fer obligatòriament. Calia recuperar el retaule dit «ogival», com a únic, darrere l'altar? Convindria llevar del mig el grandios retaule barroc, gens del gust de Campins, però una vertadera obra d'art? Valia més remodelar la capella Reial sencera o aprofitar només l'espai de sempre? Vet aquí el problema principal amb què es troba Gaudí a l'hora de concretar la restauració. El resol a partir de la idea clau que la sustenta i que vol un nou conjunt que integri harmoniosament cada una de les seves parts: capella de la Trinitat, nova il·luminació, càtedra, altar, cor... Prova de l'oposició que tenia aquesta proposta és el fet que fins a l'aparició de la Carta Pastoral del mes d'agost no queda tancada la discussió. És el bisbe, certament en complicitat amb Gaudí, que ho decideix i ho dóna per fet.

I es decideix sempre segons els criteris pactats: reubicar; per tant, fer lloc; reinstal·lar, recol·locar, per tal de conservar al màxim el que la tradició hi havia afegit des de l'inici de la Seu. Sobretot, però, s'havia de fer segons el criteri litúrgic: fer possible i facilitar l'esplendor de la celebració, part essencial de la qual ara és la participació dels assistents.

Gaudí porta amb ell un bon equip de col·laboradors. Hi sap afegir artesans, manobres, ferrers i picapedrers autòctons. I amb una vertiginosa rapidesa enllesteixen el somni.

Ho fa en dues etapes. La primera va fins al 8 de desembre de 1904, festa de la Immaculada, que se solemnitza amb un pontifical del qual parlen les cròniques amb admiració i que representa un dels moments àlgids del pontificat de Campins, i la segona va d'aquesta data fins a la mort del bisbe, ocorreguda el 23 de febrer de l'any 1915.

Poc temps després, per raons no del tot conegudes, i sense haver acabat el projecte, Gaudí deixa Mallorca i es dedica de ple a la construcció de la Sagrada Família. Aquesta història ha estat prou estudiada, sobretot recentment. A nosaltres no ens interessa ara resseguir-la. Només volem oferir als nostres lectors algunes reflexions resultants de l'observació subjectiva del que Gaudí ens ha deixat, la seva obra a la Seu, i sempre amb la finalitat d'aquest estudi, constatar la relació que hi ha entre la idea de Campins i la seva plasmació gràcies a la mediació d'Antoni Gaudí, que a nosaltres ens sembla fascinant. Mirarem d'explicar-ho.

3. El contingut de la intervenció de Gaudí

Hem assenyalat que es tractava d'una feina d'encàrrec. I és veritat. Però això no és tota la veritat. Al cap i a la fi, als artistes gairebé sempre hom els demana feines d'encàrrec, especialment als arquitectes, que poques vegades poden gaudir d'una llibertat absoluta en la realització de les seves idees. A partir de la comanda ells han de saber donar vida al seu art. En aquest cas, la idea que Campins comparteix amb Gaudí, i que perfila i concreta amb ell, serà la gran oportunitat que Gaudí realitzi l'obra que ens ha deixat i que nosaltres encara avui puguem fruit-ne amb admiració. El geni és aquella persona que veu el que nosaltres no sabem veure i que ho sap contar. Antoni Gaudí té aquesta estranya facultat: convertir un vitrall en una festa i fer d'una cadira una explosió de bellesa. Ho pot aconseguir perquè ha après a contemplar la realitat des de la vida que s'amaga en cada cosa. I modifica la matèria en funció del seu principi vital, fent que es manifesti sense entrebancs i, així, pugui conduir el contemplador a l'experiència de la bellesa. Gaudí coneix les possibilitats de la realitat, de la trobada de la matèria amb la llum, de la capacitat de les coses de revelar la seva màgia i, així, apuntar al misteri. És la meravella de l'art que ell domina tan bé i que posa al servei de la fe dels mallorquins en cada nova intervenció sobre la pell venerable de la nostra Seu.

Retroba l'esplendor de la mirada que des de la capella de la Trinitat es fa assemblea a la nau major i torna en la forma de l'adoració a l'altar de l'eucaristia, per alçar-se altra vegada vers la Trinitat. Però al bell mig de la capella de la Trinitat, presidint les tombes dels reis i sobre la petita, ara que recorda el culte tantes vegades allà celebrat, hi situa la imatge més preuada de les que conté la Catedral: Santa Maria de la Seu, la Mare de Déu Sagrada, que havia presidit el retaule ogival gòtic. Al seu redós s'adorm cada dia la nostra ciutat i la nostra terra tota. I Gaudí la situa allà, com sempre, amb una doble intencionalitat: assolir un moment de bellesa excepcional i a la vegada donar una lliçó a qui s'atansa a la pregària. Al nivell inferior –diu Gaudí des del silenci d'aquest gest– s'hi aplega la gent normal, el poble de Déu reunit en assemblea; una mica més amunt, els servidors de l'altar i els preveres i diaques, encarregats d'ajudar la pregària del poble; encara una mica més amunt, el bisbe, assegut a la càtedra, mestre i pastor, imatge de Déu Pare que vetlla amb cura per la família del Senyor; damunt encara, els sepulcres dels nostres reis, que Gaudí no arribarà a veure però que projecta perquè hi puguin ser enterrats. És una imatge corprendora de la realitat: mentre duri el temps, hi haurà necessitats que faran que uns homes es trobin més enlairats que els altres, també a la casa de Déu. Així són les coses, encara que no siguin com haurien de ser. Però, més amunt de tot i de tots, al mateix punt on convergeixen les mirades de tothom

que entra a la Seu, allà on abans hi havia el quadre de la Santíssima Trinitat, que ja no hi és, allà Gaudí hi posa la imatge d'una dona, una dona gran per la seva petitesa, bella per la seva voluntat de confiar sense mesura en el Déu que sense mesura la convida a formar part d'un projecte genial de restauració de la creació, Maria, la Mare del Senyor, imatge de la qual és ara la restauració de la Catedral. Es tracta d'una dona, paràbola genial que convida a refer els esquemes i a repensar les preses de posició a l'hora del judici i de situar-nos en relació amb els altres, que diu que encara ens trobam molt enfora de la il·lusió de Déu, immersos com estam en la insuportable pesantor del nostre ser tan limitat. D'aleshores ençà, Gaudí ha dit una paraula que ressona en el silenci de les naus fondes de la vida de la nostra Església.

I segueix.

El bisbe li ha demanat una capella de la Trinitat renovada i restituïda a la seva primitiva usança.

Ho ha fet.

Li ha demanat també una nau per al poble; un altar per a Déu i un tron per a ell.

Ho fa.

La col·locació del cadirat del cor a la capella Reial obrirà un espai ampli, inèdit des de feia segles. S'assolirà amb escreix un dels objectius prioritaris de la restauració: que el poble se senti a ca seva i pugui veure, sentir, contemplar i seguir l'acció litúrgica per tal de saber-se protagonista del misteri i trobi el seu moment de fraternitat suprema amb tots els qui prenen part en la celebració. La nau central esdevindrà a partir d'aleshores la casa pairal on tots els mallorquins i els qui ens visiten són replegats per la Paraula d'Aquell que ens estima, per dir-nos a cau d'orella els mots de la tendresa i de la llibertat. El número set de la doble columnata, tal com volgueren els primers constructors de la Seu, agombrarà els fidels i els introduirà en la memòria de la primera creació: els set dies primordials en què la Paraula es féu llum i mar i vida, sobretot, amor. I els parlarà d'una bellesa que acaba tanmateix per vèncer el caos, tot i que tan sovint necessitem recordar-ho: per això venim a la Seu! I els parlarà de la finalitat del cosmos nascut del caos vençut: la pau del repòs en el si de la Trinitat, pau que ens fa tastar la memòria d'aquell dia sense posta quan Déu serà tot en tots i que encara esperam. Per això, per no defallir en la nostra esperança, ens replegam a la Seu.

Un altar per a Déu és el centre de tota església cristiana, el punt on han de convergir la mirada i els anhels nostres. Gaudí ho sap molt bé. Coneix la

importància de la pedra que representa Crist, imatge de la mort, per la seva pesantor, i de la resurrecció, per la memòria que guarda dels màrtirs. La nostra és una pedra vella, molt vella, que Campins voldrà tornar a consagrar el dia de la Immaculada per marcar un abans i un després en la història de l'Església mallorquina. És la mateixa pedra que hi posaren els avantpassats, sense polir per baix, ungida amb l'oli sant ja el 1346 en mans del bisbe Berenguer Batle i que de llavors ençà ha servit per a la celebració de la cena del Senyor sense interrupció. És la pedra sagrada que cal restaurar. Vol dir: alliberar-la de qualsevol nosa o disminuir-la als ulls dels contempladors. Vol dir retornar-li la centralitat absoluta que volen per a ella la tradició i la normativa litúrgica. Vol dir acompanyar-la de totes aquelles coses que la ressaltin i la reconverteixin en el lloc per excel·lència de la Seu sencera, però que no en minven el valor. Envoltada del cadirat del cor, sola i nua, la gran ara retroba tota la seva evocadora bellesa. Descansa sobre vuit columnes, com sempre ha estat perquè és memorial del dia vuitè: cada vegada que sobre aquesta pedra es repeteixen les paraules del Senyor, «fins que Ell torni», s'acosta una mica més el futur de Déu. I l'esperança vencerà la insuportable duresa del temps.

Gaudí hi posarà més tard el baldaquí aeri i sorprenent, que és una de les joies de la seva estada entre nosaltres, que com una enorme gavina estén les ales per agombolar l'altar. Farà ús de la simbologia cristiana amb encert. Al cap i a la fi, la mirada de l'artista cristià sobre el món s'identifica amb l'experiència que la realitat, tota la realitat, que és paràbola de l'amor sense límits de la Trinitat. Consisteix en la voluntat de cercar aquest moment fascinant en què la intuïció toca els dits del misteri que parla de Déu. L'artista cristià és aquell que troba la manera de conduir els ulls dels altres a aquesta ànima de l'ànima, endins, molt endins, més endins que els fantasmes que criden la nostra atenció i que tan sovint ens distreuen de l'essencial. El símbol és una de les portes de la percepció del misteri. Gaudí en sabia molt de tot això. I per aquest motiu té la idea superba del baldaquí, ple de reminiscències, sovint desconegudes, que formulen la seva intenció. Hi trobarem les espigues i els raïms que rememoren l'eucaristia; els set braços que l'organitzen, com un cercle distorsionat, segons pertoca a la història humana, que cerca la perfecció encara que sap prou bé que mai la trobarà; ara no és el temps de la perfecció, sinó del treball de l'esperança. D'aquí la presència de l'Esperit Sant, insinuat, també com li pertoca a Ell, que és la discreció de la Trinitat entre nosaltres, el seu silenci transformador, l'alè de llibertat que treu del no-res l'ésser i crea vida del que és mort. Memòria de l'Encarnació, quan l'Esperit va cobrir amb la seva ombra Maria de Natzaret i quan, tremendament adolorit, es mantingué corprès al peu de la creu per rebre el darrer alè de l'amor en el moment

definitiu de la mort que havia de ser resurrecció. El baldaquí contemplat des de la capella de la Trinitat mostra encara una altra dimensió: recorda les corrioies i el cordam de les nostres naus, els llaüts de vela llatina que solquen el Mediterrani, una altra de les nostres senyes d'identitat. En la buidor de l'espai que deixava el trasllat del gran retaule barroc, Gaudí hi sabé trobar la forma adequada per omplir sense enfosquir ni tapar ni embafar.

Un tron per a mi, diuen que li digué el bisbe. Molt bé. També ho féu i amb una profusió que demostra fins a quin punt es trobava identificat amb el diseg de Campins. Començà per restituir a la càtedra tota l'esplendor. La repintà i li afegí inscripcions, il·legibles, molt en el seu estil que parlen de la dignitat del bisbe; va fer restaurar i daurar els dos lleons que sostenen la cadira, invitació al qui hi seu al coratge en la defensa del ramat, i netejà ben netejada la paret de darrere, que restà fada i poc significativa. Fou l'ocasió de proposar a Jujol, el seu col·laborador, la construcció del fons ceràmic que avui podem contemplar restaurat amb motiu de l'Any Campins-Gaudí. I altra vegada la lliçó. L'Església és santa i pecadora, ens recorda l'artista. Ho és des de sempre, per naturalesa. I els seus membres són tots sants i pecadors. Cal repetir-ho una i una altra vegada per no caure del tot en la temptació de pensar que jo som millor que qualsevol altre. Els bisbes no estan exempts d'aquesta condició, més perillosa, atesa la seva missió de ser caps d'una comunitat cristiana. El bisbe ha de ser humil, és a dir, realista, capaç de reconèixer les coses i dir-les pel seu nom, la qual cosa és sinònim de voler restar obert al reconeixement de l'error tant com a la consciència de la dignitat pròpia.

Mirau, idò, el que li diu Gaudí a cada bisbe que s'asseu a la càtedra de la Catedral de Mallorca. En primer lloc, que ha de ser coratjós: són els lleons que té tan prop dels peus; després, que aprengui la fidelitat de l'olivera, atès que són palmes d'oliu les que es broden a les parets i es componen, en la forma de l'hexàgon, de sis en sis, com sis són els radis que contenen. Aquest nombre (sis) representa en la simbologia judeocristiana el moment de la feina, abans del descans sabàtic. Per tant, és el treball que s'ha de fer i que ningú farà per nosaltres; és el temps de la imperfecció, del que encara no ha arribat i que resta per fer. El número sis recorda que mai la dignitat o l'honor han de ser excusa per deixar la feina. I, finalment, els escuts de l'episcopologi mallorquí diuen al bisbe de cada temps que ell és una figura important en el present de l'Església mallorquina. Que no obliidi, però, que és un més entre molts altres que han malavejat, com ell, per ser fidels al Senyor de vius i morts. Només un matís: els bisbes que no vingueren mai a Mallorca, que només cobraren les rendes i se serviren de la nostra Església més que la serviren, no mereixen

de cap manera figurar com a avantpassats de cap bisbe; sols una estrella en recordarà el pecat!

En aquesta catedral s'asseuran tots els bisbes de Mallorca en el dia de la seva presa de possessió i presidiran les grans celebracions amb el seu presbiteri i el poble reunit. Les dues grans branques del cor que neixen de la catedral i s'allarguen pels costats de la capella Reial fins a abraçar amorosament l'altar acaben de proporcionar als qui participen en la litúrgia la imatge pensada per la voluntat restauradora de Campins: l'Església, jeràrquicament estructurada, on cada un troba la seva funció en l'exercici de la voluntat salvadora del Pare.

Gaudí incorporarà a aquest magnífic conjunt unes llamperes que insisteixen en l'element jeràrquic de l'Església: una al mig i sobre la capella de la Trinitat, amb les tres corones reservades al Papa; dues una mica més avall i als laterals de la paret ceràmica que envolta el tron, amb dues corones, per simbolitzar l'autoritat episcopal, i al mig dels murs laterals dues més amb una sola corona, remembrança del presbiteri i de la seva condició de col·laboradors dels bisbes. Un element que aporta llum i originalitat al bell conjunt restaurat.

Fidel a la voluntat de conservació dels elements tradicionals creats en èpoques anteriors, posarà el vell retaule medieval sobre el portal del Mirador, per tal que no se'n perdi la memòria. La recent restauració ha mostrat l'extraordinari valor artístic i espiritual d'aquesta obra d'art de la primera època de la nostra Seu. Contemplar-lo esdevé una experiència inoblidable per la seva delicada bellesa i la profusió de detalls ornamentals, per exemple, la col·lecció d'àngels músics, única a Europa. La saviesa de Gaudí el mogué certament a preservar-lo i conservar-lo a l'interior de la Catedral. El mateix hem de dir de l'arc que servia de portalada major al cor, que volgué que fes d'entrada a la capella de Tots els Sants, i de molts altres elements que aprofità per construir les tribunes a banda i banda de la capella Reial, pensades per ubicar-hi la schola i reservar-hi seient per a les autoritats o convidats d'excepció.

Gaudí era un enamorat de la llum. La considerava la primera manifestació del misteri. Li impressionà la poca il·luminació que tenia la nostra Catedral, tot i que el gòtic és l'arquitectura de la llum. D'altra banda, per a ell l'objectiu era sempre l'experiència religiosa del misteri i, per això, considerava que un excés de lluminositat no ajudava a la contemplació, sobretot en l'àmbit mediterrani on s'alçava la Seu. Així, projectà i realitzà els preciosos vitralls de la capella Reial amb una tècnica de superposició de successives capes de vidre que creen l'atmosfera de la qual avui nosaltres encara podem gaudir, una llum matisada que, jugant amb els colors vius de les figures (branques, rams,

flors, imatges de sants i santes...), propicia la concentració no al vitrall sinó al lloc on cal reconduir constantment la mirada: l'altar i el cor. Llàstima que no poguéis portar a terme el projecte que pensava per a les vidrieres de la capella de la Trinitat, avui encara no restaurades.

Una prova de la importància que Gaudí donava a la Paraula en la celebració litúrgica és la col·locació de les dues trones tot just al llindar de la capella Reial, de tal manera que la uneix amb la nau central. Canvia de lloc la trona grossa, una joia del renaixement mallorquí, que posa a la part dreta mirant a la nau, per tal que s'hi faci la lectura o el cant de l'Evangeli i quedi solemnitzada per la seva grandiositat. A l'altra banda, hi posa una segona trona, més petita, que enriqueix amb motius de l'Antic Testament (del sacrifici d'Issac), amb les imatges dels profetes i al·lusions a l'Apocalipsi i a la resurrecció de Jesús. És el lloc tradicional de la lectura de l'epístola (textos de l'Antic i del Nou Testament) segons el costum d'aleshores.

Per acabar, volem fer una última referència a Gaudí i la reforma litúrgica del Vaticà II. S'ha dit més d'una vegada que s'avançà al seu temps i albirà els canvis que la constitució *Sacrosanctum Concilium* del Vaticà II havia d'introduir devers seixanta anys després. El fet és que a la Seu de Mallorca la reforma afectà pràcticament només el celebrant, que en lloc de dir la missa d'esquena a la gent, ho pogué fer de cara a la nau major. L'amplitud del presbiteri, la situació del cor, la trona al començament de la nau, l'altar convenientment separat dels murs i ben centrat en l'espai permetien incorporar-hi les noves rúbriques sense cap problema. De fet, el Vaticà II féu una cosa molt semblant al que Campins i Gaudí havien pensat i realitzat un grapat d'anys abans: restaurar la litúrgia en la seva originalitat, expurgant-la d'afegits que no s'adeien amb la seva naturalesa i que la llarga història del temps hi havia superposat sense gaire justificació. Podríem dir que era una victòria del seny sobre el mal gust d'una falsa pietat. D'aquest seny Gaudí n'era ple. I és lògic que aprofitàs l'ocasió per fer-lo servir i donar, així, una lliçó a qui la volgués aprendre. El resultat, el tenim davant.

IV. Conclusió

L'objectiu del present article és prendre en consideració els pressupostos ideològics (teològics i pastorals) de la intervenció a la Seu que el bisbe de Mallorca monsenyor Pere Joan Campins i Barceló va emprendre i a partir de l'any 1902 va encarregar a l'arquitecte senyor Antoni Gaudí i Cornet. Hem presentat la hipòtesi que, en ser nomenat bisbe de Mallorca, Campins fa seu el programa de restauració de la cristiandat elaborat i proposat a l'Església universal pel papa Lleó XIII.

El nostre estudi ens ha permès contextualitzar el temps mallorquí de Campins en els pontificats de Lleó XIII i Pius X.

Lleó XIII es proposa transformar el sentiment de derrota i pèrdua de la influència social en capacitat d'incidir en la realitat a través d'un nou impuls evangelitzador, que recuperi l'autoritat moral per a l'Església, atès que ja no disposa de la força política de la qual havia gaudit anys abans.

Per tal d'assolir aquest objectiu, Lleó XIII elabora un projecte de restauració de la cristiandat, que exposa en el curs del seu pontificat i que coneix diferents moments en la seva realització, del qual és el nervi la insistència en la dimensió jeràrquica de l'Església. Pius X, al seu torn i en aquest sentit, ampliarà alguns aspectes iniciats pel seu antecessor.

D'aquí neix una nova visió del sentit de la litúrgia, màxima expressió de la vida de l'Església, i del paper dels laics en la celebració, que han de passar d'oïr a veure per prendre-hi part.

Campins es proposa portar a terme el programa restaurador de la cristiandat del Papa a la diòcesi mallorquina. Fa seves les idees que Lleó XIII va exposant en les successives encíclics i assumeix les mediacions que se'n desprenen. L'anàlisi de les pastorals, disposicions, decisions i accions programades pel bisbe Pere Joan ho mostren de manera definitiva.

Campins també considera que la litúrgia és un dels moments clau del projecte papal, essencial per a la revitalització de la fe catòlica. S'interessa pel moviment litúrgic que aleshores es desenvolupa, n'assumeix els objectius i pren tot un conjunt de mesures en funció de la millora de la celebració a Mallorca.

Des d'una perspectiva semblant, la Seu esdevé per a Campins la primera senya d'identitat de la nova cristiandat somniada i volguda. Representa l'espai que millor ha de reflectir la naturalesa de l'Església que es desplega i manifesta en la celebració: «la Seu ens ho diu tot a tots». Per tant, caldrà fer de la Seu la penyora i la paràbola de la nova sensibilitat eclesial. Caldrà restaurar-la, de

tal manera que, per una banda, expressi la tradició de sempre (retorn al pla primitiu) i, per l'altra, possibiliti el culte en tota l'esplendor i fidelitat a la normativa establerta per la jerarquia (actualització de la tradició). De la mateixa manera que cal restaurar la societat i l'Església mallorquines, la circumstància també demanava restaurar la Catedral, com el seu moment més significatiu i emblemàtic. Campins analitza el problema durant molt de temps, fins i tot abans de ser ordenat bisbe; elabora mesuradament i acurada un projecte, i l'exposa als seus col·laboradors i al capítol responsable de la Seu. A l'hora de passar de la teoria a la pràctica, a més de superar les dificultats ingents que suposa tot intent de novetat, haurà de trobar col·laboradors que s'identifiquin amb el programa restaurador. Sobretot, haurà de trobar la persona capaç d'una doble tasca: fer seva la idea de Campins i portar-la a terme amb la creativitat, passió i capacitat que demana la qualitat d'un edifici emblemàtic per tants motius.

L'elecció del senyor Antoni Gaudí es mostrarà encertada considerats els resultats de la seva intervenció a la Catedral. La contemplació de l'obra de Gaudí —obra d'encàrrec però que li permet un notabilíssim grau d'iniciativa i d'originalitat— ens condueix a l'afirmació que Campins i Gaudí foren ambdós els vertaders autors de la restauració de la nostra Seu. Seria injust, però, oblidar l'equip de col·laboradors que un i altre foren capaços de constituir al seu entorn i que foren vertaders mediadors de la idea del bisbe i del saber de l'arquitecte Gaudí.

El resultat, no exempt de crítiques ni aleshores ni avui, representa un moment especialment significatiu en la història de l'Església de Mallorca i de la sencera societat illenca del temps, de l'impuls del qual nosaltres encara som hereus i responsables.